

VI TALAR OM RISKHANTERING

Forskningsprogrammet RiskSam

Centrum för våldsstudier

ANNA-KARIN LARSSON (RED)

Vi talar om riskhantering

Forskningsprogrammet RiskSam

Titel: Vi talar om riskhantering, Texter om våld nr 2, 2024

Nummerredaktör: Anna-Karin Larsson

Huvudredaktör: Susanne Strand

Utgivare: Örebro universitet, 2024

www.oru.se/publikationer

Tryck: Örebro University, Repro 02/2025

Omslagsbild: www.pixabay.com

ISSN: 2004-3775 (print)

Innehållsförteckning

Förord	4
Nummerredaktörens förord	
Anna-Karin Larsson	6
Forskningsprogrammet RiskSam	
Susanne Strand	8
RiskSam-modellen	
Susanne Strand	16
Polisens första kontakt i partnervåldsärenden	
Johan Stjernqvist	25
Att arbeta med ärenden om våld i nära relation	
Anna-Karin Larsson	32
Hantera risk för våld i nära relation i gles- och landsbygd	
Anna-Karin Larsson	40
Våld, riskhantering och livskvalitet i anslutning till pandemin	
Åsa Källström	49
Mammors erfarenhet av våld efter separation	
Anna-Karin Larsson	57
Stalkning av en före detta partner	
Jacqueline Lindblom	66
Vad är eftervåld?	
Susanne Mattson	76
Juridiskt våld – att använda lagen som våldshandling	
Hanna Palhamn Szabó	83
Behandling av partnervåldsutövare	
Joakim Petersson	93
Hedersrelaterat våld och förtryck	
Emma Källvik	102

Förord

För att förstå, förebygga och förhindra våld, och då särskilt mäns och pojkars våld mot kvinnor och barn, behöver vi tala och skriva om våldet ur flera olika perspektiv. Centrum för våldsstudier (CVS), vid Örebro universitet är ett forum för forskare med olika vetenskapliga bakgrunder. Syftet med CVS är att skapa förutsättningar för att forska på frågor som kan bidra till att vi når ett samhälle fritt från våld. För att göra detta samlar vi expertis inom forskning från olika discipliner på ett ställe och arbetar tillsammans.

Lika viktigt som att producera forskning är det att kunskapen används, praktiseras och revideras. Därför är kontakterna mellan forskning och samhälle samt mellan akademi, politik och praktik absolut nödvändig. När praktiker lyfter frågor kan forskare ta vid, undersöka och systematisera svaren. Den kunskap som forskning genererar kan sedan återföras till professionella och ideellt verksamma praktiker inom olika sektorer i samhället.

Länsstyrelsen i Örebro län har med hjälp av yrkesverksamma inom flera organisationer tagit fram aktuella och intressanta ämnen. Forskare vid CVS har sedan utifrån sina respektive forskningsområden skrivit en populärvetenskaplig text med utgångspunkt i något av dessa ämnen.

Texter om våld är en populärvetenskaplig tidskrift där forskning presenteras på ett tillgängligt sätt för dig som vill läsa och lära dig mer om våld utifrån vad som ligger i forskningsfronten. Detta nummer, *Vi talar om riskbantering– Forskningsprogrammet RiskSam*, anknyter till det större forskningsprogrammet RiskSam som pågår vid Örebro universitet.

Temanumret är framtaget av nummerredaktör Anna-Karin Larsson, docent i socialt arbete. I numret finner du tolv artiklar som baseras på den forskning som bedrivs av forskare knutna till forskningsprogrammet RiskSam och CVS. Artiklarna belyser

konsekvenser av våld i nära relation och hur vi på ett mer effektivt sätt kan hantera det, i syfte att de utsatta ska få den hjälp de behöver att leva ett liv fritt från våld.

Välkomna att kontakta oss med synpunkter, önskemål och förslag!

Tillsammans kan vi hjälpas åt att förhindra våldet!

Örebro 30 december 2024

Susanne Strand, forskningsledare för CVS

Nummerredaktörens förord

I detta nummer av *Texter om våld* presenteras forskning och resultat från forskningsprogrammet RiskSam. Den evidensbaserade modellen RiskSam syftar till att förbättra riskhanteringen vid våld i nära relationer. Bidragen lyfter fram de utmaningar och möjligheter som präglar arbetet med riskbedömning, riskhantering och samverkan. I det inledande kapitlet introduceras RiskSam-programmet och de delstudier som ingår. Som programmets forskningsledare Susanne Strand beskriver, är målet att implementera och utvärdera RiskSam-modellen, för att långsiktigt stärka välfärdsinstitutionernas förmåga att hantera risker och förebygga upprepat partnervåld.

Programmets forskare undersöker bland annat hur riskhantering praktiseras och hur effektiva olika insatser är för att förhindra återfall. I texten *Polisens första kontakt i partnervåldsärenden*, betonar Johan Stjernqvist vikten av snabba, skraddarsydda insatser kombinerade med en långsiktig skyddsplanering. Jag själv skriver om socialsekreterares upplevelser av att hantera ärenden om våld i nära relationer i *Att arbeta med ärenden om våld i nära relation*. Här läggs särskilt fokus på arbetsvillkor och resurser utifrån en hållbar arbetssituation. I studien om förutsättningarna för arbetet i olika geografiska kontexter, *Hantera risk för våld i nära relation i gles- och landsbygd*, framträder både unika utmaningar och möjligheter: medan avstånd försvårar och resurser ofta är knappa, kan mindre samhällen ändå erbjuda närmare relationer och nätverk som underlättar arbetet.

I flera kapitel lyfts de utsattas perspektiv. Åsa Källström undersöker i *Våld, riskhantering och livskvalitet i anslutning till pandemin*, liksom jag i *Mammors erfarenheter av våld efter separation*, kvinnors erfarenheter av samhällets stöd efter partnervåld. Deras berättelser understryker behovet av samordnat och individanpassat stöd – ett behov som blev särskilt tydligt under pandemin, då tillgången till hjälp blev annorlunda och fungerade olika bra för olika individer.

Att våldet inte alltid upphör vid en separation är väletablerat inom forskningen. Jacqueline Lindblom beskriver i texten *Stalkning av en före detta partner* de svårigheter som uppstår vid riskbedömning och

hantering av stalkning från före detta partner, och framhåller vikten av individanpassade insatser i samverkan mellan olika aktörer. Susanne Mattsson beskriver i *Vad är eftervåld?* liksom Hanna Palhamn Szabó i *Juridiskt våld – att använda lagen som våldshandling*, fenomenet våld efter separation i nära relation och dess allvarliga konsekvenser för kvinnor och barn. Deras texter visar hur våldets fortsättning efter separationen begränsar kvinnors liv och hur samhällets institutioner ibland misslyckas med att erbjuda tillräckligt skydd.

Fokus riktas även mot våldsutövarna. Joakim Petersson beskriver i *Behandling av partnervåldsutövare* behandlingar som syftar till att minska våldsutövarens beteende, och visar på behovet av evidensbaserade metoder och kunskap om klienters egna upplevelser av behandling. Emma Källvik avslutar antologin med texten *Hedersrelaterat våld och förtryck* och en analys av hedersrelaterat våld. Hon framhåller hur detta fenomen delar likheter med partnervåld men kräver anpassade strategier på både individ- och samhällsnivå.

Ett varmt tack riktas till alla som bidragit med texter, kommentarer och värdefulla insikter under arbetet med denna publikation. Förhoppningsvis kan denna antologi inspirera och förmedla ny kunskap till forskare, beslutsfattare och praktiker som arbetar med att förebygga våld och stödja utsatta individer. Tillsammans kan vi skapa förändring och bygga ett samhälle där ingen behöver leva i rädsla för våld i nära relationer.

Örebro 30 december 2024

Anna-Karin Larsson
Docent i socialt arbete
Örebro universitet

Susanne Strand

Jag är professor i kriminologi vid Örebro universitet och Centre for Forensic Behavioural Science vid Swinburne University of Technology i Melbourne, Australien. Min forskning är inriktad på riskbedömning och riskhantering när det gäller partnervåld, stalkning samt hedersrelaterat våld och förtryck. Jag leder det sexåriga forskningsprogrammet RiskSam och är forskningsledare för Centrum för våldsstudier, CVS, och forskargruppen SToP, STalkning och Partnervåld.

Forskningsprogrammet RiskSam

RiskSam är ett sexårigt forskningsprogram (2019–2025) finansierat av Forte, som syftar till att stoppa våld i nära relationer, stalkning samt hedersrelaterat våld och förtryck! Våldet definieras vi i enlighet med Istanbulkonventionen (2011) – ratificerad i Sverige 2014. Dess syfte är att förebygga och bekämpa våld mot kvinnor och våld i hemmet. Definitionen är specifikt framtagen för mäns våld mot kvinnor men kan även användas för andra former av relationer där våld förekommer. Våldet har olika dimensioner och former och i definitionen inkluderas såväl fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt, och materiellt våld.

Våld i nära relation och stalkning är ett omfattande samhällsproblem där var tredje kvinna och var femte man rapporterat utsatt för sådant våld i Sverige. Våldet är problematiskt för både individen och samhället och behöver i större utsträckning prioriteras så att resurser kan sättas in för att motverka våldet.

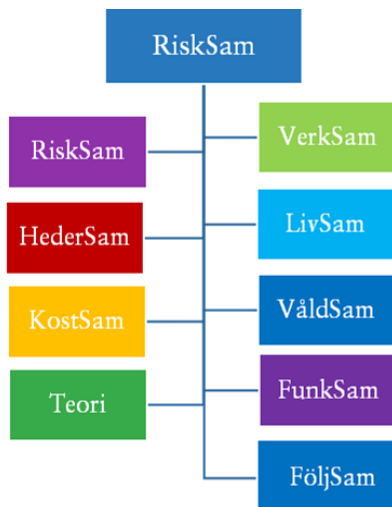
De resurser som tillhandahålls idag har relativt låg effekt, då både utsatthet och återfall är fortsatt vanligt förekommande samt att livskvaliteten för de utsatta och deras barn är låg, särskilt på gles- och landsbygden. Mer effektiv riskhantering måste till för att förhindra våldet. En orsak till den låga effekten är att socialtjänst och polis har olika perspektiv på riskhantering, skydda kontra brott, i kombination med en brist på strukturerad samverkan.

RiskSam är en strukturerad riskhanteringsmodell som utgör länken mellan riskbedömning och riskhantering, den är utvecklad i syfte att förbättra samverkan inom och mellan samhällsaktörer. Det övergripande syftet med programmet är att implementera och utvärdera en hållbar och evidensbaserad modell, RiskSam, för socialtjänstens arbete. Målet är att bedöma modellens effekt på att minska återfall i våld, förbättra samverkan inom såväl som mellan socialtjänst och polis samt analysera dess kostnadseffektivitet samt inverkan på livskvalitet för de utsatta. Programmet inkluderar även analys ur ett stads-, gles- och landsbygdsperspektiv samt ett barnperspektiv.

Forskningen syftar till att stärka välfärden genom att bedriva forskning och innovation för en mer effektiv riskhantering att förhindra partnervåld, stalkning samt hedersrelaterat våld och förtryck.

Programmets utformning

Forskningsprogrammet består av fyra forskningsområden: Riskhanteringsmodellen RiskSam, Samverkan, Livskvalitet och Teoriutveckling. Dessa områden är i sig indelade i nio olika delprojekt som växt fram under programmet, se figuren nedan.

Figur. Delprojekt i forskningsprogrammet RiskSam

De olika delprojekten presenteras kortfattat nedan tillsammans med en hänvisning till det kapitel i denna skrift där resultat från delprojekt beskrivs mer utförligt.

RiskSam

I RiskSam-programmet utvecklar vi arbetet med modellen RiskSam. Modellen som ska hjälpa polis och socialtjänst i arbetet med ärenden i våld i nära relation implementeras och utvärderas hos socialtjänst i kommuner runt om i landet men framför allt i region Bergslagen (dvs. Örebro, Värmland, och Dalarnas län). Syftet är att se om den kan dels hjälpa de yrkesverksamma att hantera denna typ av ärenden mer effektivt, dels att utvärdera om våldet minskar. RiskSam-modellens effektivitet på olika utfall undersöks så som upprepad utsatthet för våld i nära relation och stalkning. Data över polisanmälningar, domar och kontakter med socialtjänst som rör våld i nära relation och stalkning, samt intervjuer med yrkesverksamma har samlats in. Modellen beskrivs mer utförligt i kapitlet *RiskSam-modellen*.

VerkSam

I VerkSam undersöks socialsekreterares och polisers erfarenheter och upplevelser av intern och extern samverkan med riskbedömning och riskhantering för våld i nära relationer och stalkning. Arbetet med riskbedömning och riskhantering av våld i nära relationer och stalkning är en omfattande och ansvarsfull uppgift. Respektive verksamhet är beroende av en fungerande samverkan med andra myndigheter och organisationer. En effektiv och strukturerad samverkan bidrar inte bara till bättre skydd och stöd för den våldsutsatta, utan påverkar även arbetsmiljön och arbetstillfredsställelsen hos de yrkesverksamma. Projektet undersöker därför även hur införandet av modellen RiskSam påverkar dessa faktorer på arbetsplatsen. Vi har genomfört intervjuer både individuellt och i fokusgrupper för att på ett så bra sätt som möjligt fånga upp praktikers uppfattning om att arbeta med dessa frågor. Resultaten presenteras mer utförligt i kapitlet *Att arbeta med ärenden om våld i nära relationer*.

KostSam

I detta delprojekt om kostnader och samverkan, KostSam, studerar vi kostnader för våldet ur ett samhälls- och individperspektiv. Samhällskostnader för att hantera våld i nära relationer och stalkning är ett utforskat område i svenska förhållanden. Det saknas kunskap kring de ekonomiska effekterna av insatser inom rättsväsendet och till viss del även socialtjänsten. I detta delprojekt ställer vi frågor som: Vad kostar det om samhället inte jobbar samverkande kring riskhanteringen hos polisen och socialtjänsten? Vad kostar det om de skulle samverka? Syftet är att ta reda på kostnadseffektiviteten av att arbeta med RiskSam. I projektet görs beräkningar på vad det kostar samhället och individen att utsättas för våld, genom att vi bland annat använder oss av registerdata.

LivSam

I LivSam undersöks livskvalitet och samverkan och betydelse av riskhantering enligt RiskSam-modellen för kvinnor som utsatts för våld samt deras barn som bevittnat våldet. Människors upplevelse av livskvalitet kan definieras som dels livstillfredsställelse, dels som känslomässigt välbefinnande. Människors hälsa, och då i synnerhet människors psykiska hälsa, ekonomiska resurser, sociala relationer och fritidsaktiviteter, är alla viktiga faktorer för hur livskvaliteten upplevs. Frågor om skydd, socialt stöd samt livstillfredsställelse är centrala i projektet där en enkät om livstillfredsställelse har skickats ut samt intervjuer med våldsutsatta kvinnor och barn i åldrarna 13–17 har genomförts. Resultat från projektet presenteras i kapitlen *Våld, riskhantering och livskvalitet i anslutning till pandemin* och *Mammors erfarenhet av våld efter separation*.

HederSam

HederSam har fokus på arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och samverkan mellan socialtjänst och forskare. Projektets övergripande mål är att förbättra skyddet till de som utsätts för hedersvåld. Vi vill se hur RiskSam-modellen kan användas avseende detta våld samt om det kan förbättra samverkan och insatser av stöd och skydd. Projektet innefattar både erfarenheter och upplevelser från

yrkesverksamma samt de utsatta barnens delaktighet i val av insats i riskhantering studeras. I projektet undersöks socialtjänstens bedömningar och efterföljande hantering av hedersrelaterat våld och förtryck liksom socialarbetarnas erfarenheter och upplevelser av att arbeta med att bedöma risken för detta våld. HederSam kan du läsa mer om i kapitlet *Hedersrelaterat våld och förtryck*.

FunkSam

RiskSam-modellen har prövats som verktyg avseende arbetat med att bedöma och hantera risk för våld i nära relation för de utsatta som har ett funktionshinder. I projektet FunkSam är syftet att undersöka och utveckla socialtjänstens arbete vid våld mot personer med intellektuellt eller neuropsykiatriskt funktionshinder. Även möjligheter att samverka mellan personal från funktionshinderstödet och stödet till våldsutsatta ska undersökas.

VåldSam

I VåldSam är fokus riktat mot partnervåldsutövare i nära relationer och behandlingsinsatser som drivs av socialtjänst och ideella verksamheter, t.ex. mansmottagningar, som ska få individer avbryta sitt våldsamma beteende. Här utvärderas de psykosociala behandlingsinsatser som erbjuds män som söker stöd i för våldsamsutövande i en partnerrelation, och syftet är att undersöka behandlingsinsatsernas effektivitet i att minska våldsutövandet samt att öka förståelsen för hur väl behandlingen upplevs möta våldsutövarnas behov, sett ur både våldsutövarnas och terapeuternas perspektiv. Ett långsiktigt mål är att nå kunskap om hur dessa insatser kan förbättras. För mer information om resultat, se kapitlet *Behandling av partnervåldsutövare*.

FöljSam

Stalkning har ett särskilt fokus i detta forskningsprogram och genomförs inom delprojektet FöljSam – samverkan i syfte att stoppa förföljande beteenden som stalkning. Eftersom stalkning är en våldsform som i sig består av upprepade handlingar mot den utsatta behöver insatser sättas in som har fokus på det upprepade våldet.

Risken för det fysiska våldet kan variera medan risken för psykiskt våld ofta är mycket hög, vilket skapar hög stress för de som utsätts. I detta delprojekt undersöker vi hur vanligt förekommande stalkning är i de ärenden av eftervåld i nära relation som anmäls till polisen, vilken prioritering som föreligger och vilka förebyggande insatser som genomförs på både kort och längre sikt. En studie inom ramen för detta projekt är att studera hur barn påverkas när deras mamma utsätts för stalkning av deras pappa. Mer om stalkning kan läsas i kapitlet *Stalkning av en före detta partner*.

Gles- och landsbygdsperspektiv

Under RiskSam-programmet genomfördes ett särskilt projekt som en del i att nyttiggöra forskning för de som arbetar och lever i glesbygd och landsbygd och som kan komma att använda sig av våra resultat. Under ett år åkte forskare ut till glesbygdskommuner i landet för att i möten med de yrkesverksamma både utbilda i RiskSam-modellen och få till en dialog om riskhanterings specifika utmaningar i gles- och landsbygd. Det innebar både förmedling av kunskapsläget, utbildning i riskhantering och inhämtning av ny kunskap i diskussioner och fokusgruppsintervjuer. För mer information och resultat från undersökningen, se kapitlet *Hantera risk för våld i nära relation i gles- och landsbygd*.

Barnperspektivet

När stöd och skydd sätts in som en del av riskhantering är fokus ofta på den som är primärt utsatt vilket i stor uträkning är en kvinna som utsätts av sin manliga partner. I ungefär hälften av alla till polisen rapporterade brott om våld i nära relationer finns hemmavarande barn under 18 år. Barn som bevittnar våld är enligt lag brottsoffer och barnfridsbrottet som infördes 2022 förstärker barnets rättigheter som brottsoffer. Oavsett om barnet är direkt utsatt för våld eller bevittnar behöver barnperspektivet finnas genomgående i riskhantering av våldet.

Teoriutveckling

Utvecklingen av teori pågår under hela projektet. Grunden i vårt arbete bygger på den socialekologiska modellen där samspelet mellan individ, relation, samhälle och struktur används som förklaringsmodell till hur våldet uppstår och vilka riskfaktorer som finns på respektive nivå. För riskhantering tar vi även avstamp i teorin om risk, behov och mottaglighet (RBM). Där vi utvidgar teorin genom vi fördjupar oss i risk, sårbarhet, skyddsfaktorer och barnperspektiv som ingång till riskdelen. För behovsdelen utgår vi från samtliga involverade i ärendets behov och slutligen genomförbarheten av den tänkta riskhanteringen i stället för mottagligheten. Att utveckla teori är en viktig del av att förstå hur riskhanteringsstrategier och dess olika insatser kan påverka den utsatta.

Vidare läsning

Strand, S., & Petersson, J. (2021). RiskSam – En strukturerad arbetsmodell för RISKhantering och SAMverkan i ärenden avseende våld i nära relation och stalkning. MANUAL. Örebro; Örebro Universitet

Strand, S. (2022). *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning (forte.se)*. Forte, Sverige.

Larsson, A-K, L., Petersson, J., & Strand, S. (2023). *Att bedöma och hantera risk för våld i nära relation i gles- och Landsbygd. Nyttiggörande av forskningsresultat från RISKSAM-projektet i dialog med socialtjänst och polis. Texter om våld, Rapport 2023(2)* Centrum för våldsstudier, Örebro universitet.

Europeiska rådet. (2011). Istanbulkonventionen.
<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/fakta-om-jamstalldhet/istanbulkonventionen-europeiskt-avtal-om-vald-mot-kvinnor/>

Susanne Strand

Jag är professor i kriminologi vid Örebro universitet och Centre for Forensic Behavioural Science vid Swinburne University of Technology i Melbourne, Australien. Min forskning är inriktad på riskbedömning och riskhantering när det gäller partnervåld, stalkning samt hedersrelaterat våld och förtryck. Jag leder det sexåriga forskningsprogrammet RiskSam och är forskningsledare för Centrum för våldsstudier, CVS, och forskargruppen SToP, STalkning och Partnervåld.

RiskSam-modellen

Inledning

RiskSam är utformat för att vara bryggan mellan riskbedömning och riskhantering och utgör en strukturerad modell för samverkan, såväl mellan som inom verksamheter i arbetet med att förebygga och förhindra våld i nära relationer, stalkning samt hedersrelaterat våld och förtryck. Den är framtagen i ett samarbete mellan akademiker och praktiker och har utvärderats utifrån genomförbarhet, giltighet (validitet) och trovärdighet (reliabilitet) i ett sexårigt forskningsprogram, finansierat av FORTE (2019 - 2025).

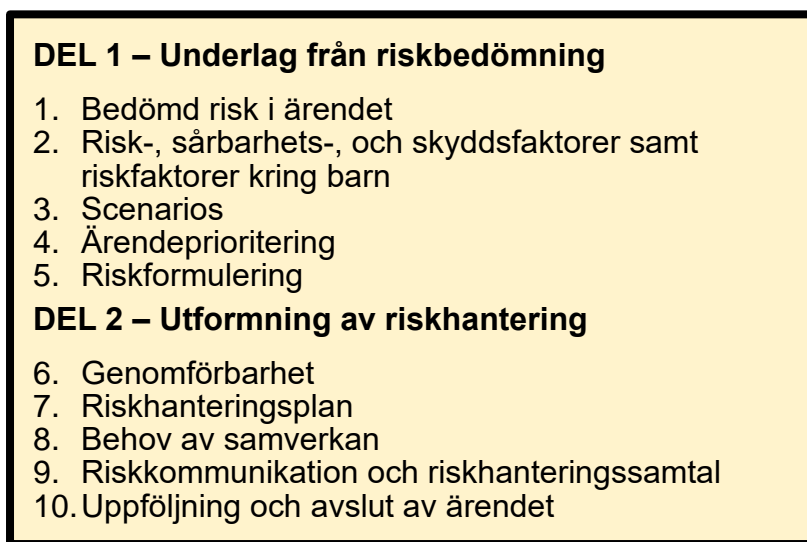
RiskSam är ett metodstöd för att samverka kring den riskhantering som behövs för att förhindra våld. Den är tänkt att vara ett stöd i prioritering av de ärenden som är i störst behov av skyddsåtgärder vilket innebär att den också möjliggör en gemensam problembild för polis och socialtjänst. Genom att använda en strukturerad modell för planering, dokumentation och uppföljning av riskhantering kan den också utvärderas på ett adekvat sätt. Men framför allt fungerar modellen som en brygga mellan riskbedömning och riskhantering. Det innebär att RiskSam kan underlätta övergången från genomförda riskbedömning till konkreta förslag på riskhanteringsåtgärder. På så vis bidrar modellen till att arbetet blir såväl tids- som kostnadseffektivt.

RiskSam möjliggör för verksamheter att komma fram till en gemensam bild och prioritering av ärenden, oavsett om de

samverkande verksamheterna har använt samma eller olika riskbedömningsmetoder. Därefter erbjuder RiskSam ett strukturerat underlag för bedömning, implementering och samverkan kring de mest adekvata insatserna i det enskilda ärendet. Detta arbete bidrar till att samverka med att besluta om insatser förbättras och risken för återfall i våld minskar, vilket kan ses som en effektivisering av det våldsförebyggande arbetet.

Modellens utformning

För att polis och socialtjänst, vilka utgör de verksamheter som i tidigt skede kommer i kontakt med de utsatta, ska kunna bekämpa våldet krävs att de behärskar två centrala delar: riskbedömning och riskhantering. RiskSam är därför utformad i de två delar och innehåller sammanlagt tio steg. Se figuren nedan.

Figur. RiskSam-modellens utformning

Att genomföra en RiskSam

Alla ärenden som innefattar någon form av våld i nära relationer behöver hanteras utifrån den risk för fortsatt våld som föreligger. Det

kan göras på olika sätt. Några ärenden behöver mer omfattande åtgärder än andra. En utmaning är att kunna avgöra vilka ärenden som behöver vad. Oavsett, behöver en riskbedömning genomföras i det aktuella ärendet, vilken bör utgå från en evidensbaserad metod. Vilken metod som används spelar mindre roll för det fortsatta arbetet med RiskSam. Olika verksamheter har olika metoder utifrån det uppdrag som de har. Riskbedömningen i sig utgör grunden för arbetet att göra en RiskSam. Således är RiskSam inte en riskbedömningsmetod utan en modell att hantera den bedömda risken.

De olika stegen i RiskSam

RiskSam består av tio olika steg som genomförs i två delar. I den första delen, steg ett till fem, används den genomförda riskbedömningen som grund. Del två, steg sex till tio, är riskhanteringsdelen där samverkan med andra aktörer ingår i de fall de behövs.

1. Bedömd risk i ärendet

Här beskrivs den bedömda risk som riskbedömningen visade. Till exempel kan en riskbedömning som genomförts med modellen SARA:SV (eng B-SAFER)¹ ha utfallet hög risk för återfall i allvarligt våld. Andra metoder som kan användas är FREDA² där utkomst av FREDA-farlighetsbedömningen till exempel är farlighetsnivå 3, allvarlig fara råder. För att göra en RiskSam underlättar det att en riskbedömning är genomförd men en ostrukturerad kvalitativ

---

¹ Kropp, P. R., Hart, S. D., & Belfrage, H. (2010). *Brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER, 2nd ed.). User manual*. Vancouver: Proactive Resolutions. Svensk översättning: *Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV: Version 2). Användarmanual*. www.evidensbaseradkrim.se

² Socialstyrelsen. (2014). *Manual för FREDA: Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer*. Art 2014-6-15 FREDA - Socialstyrelsen

bedömning utan metod kan också användas. I detta första steg skrivs utfallet in samt den riskformulering som eventuellt finns.

2. Risk-, sårbarhets-, och skyddsfaktorer samt riskfaktorer kring barn

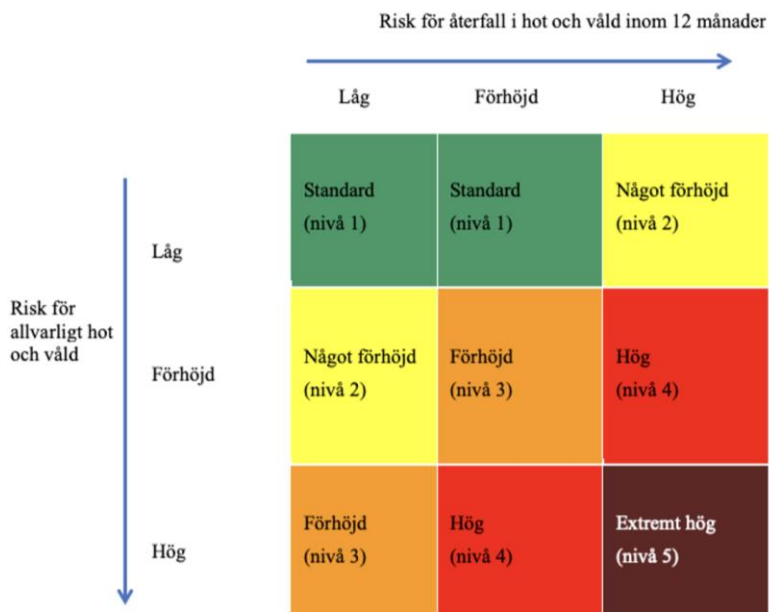
Nästa steg är att bedöma vilka de för ärendet mest relevanta faktorerna är som kan påverka risk för våld. Denna del grundar sig i riskdelen i Risk-Behov-Mottaglighetsprincipen (RBM). Genom att utvidga riskprincipen att även gälla för den utsatta och de minderåriga barn som eventuellt finns i familjen tydliggörs vilka behov som föreligger. Även om det kan finnas många riskfaktorer behöver de mest relevanta noteras för att få en helhetsbild över vad som är mest relevant just nu.

3. Scenarios

För att kunna hantera risk för våld behöver våldet sättas i en kontext. Det innebär att det mest troliga scenariot behöver beskrivas. Men även det värsta tänkbara scenariot behöver diskuteras. På det viset kan rätt åtgärder sättas in för att förhindra ytterligare utsatthet. Det kan till exempel vara att det som är mest troligt att ske är att våldsutövaren söker upp den utsatta i hennes hem och då behöver hon installera ett larmsystem. Om det däremot är mest troligt att han söker upp henne när hon tränar eller handlar mat behöver hon bryta sina dagliga rutiner. Om det finns en risk för mycket allvarligt våld behöver den hanteras med mer omfattande åtgärder.

4. Ärendeprioritering

I denna del bedöms risken för återfall inom 12 månader samt risk för allvarligt våld inom samma period. Bedömningen grundar sig i de tre första stegen. De två bedömningarna genererar en nivå av prioritering från 1 (lägst risk) till 5 (högst risk).

Prioritering: 1 2 3 4 5

Figur. Ärendeprioritering

5. Riskformulering

Detta steg kan ses som sammanfattningen av de fyra tidigare. Här motiveras den prioritering som gjorts genom att lyfta de relevanta faktorerna i förhållande till den bedömda risken. Riskformulering är central och utgör grunden för det fortsatta arbetet. Vidare ska en riskformulering vara så pass specifik att den möjliggör en bedömning av vilka insatser som krävs för att minimera den bedömda risken för fortsatt hot och/eller våld

6. Genomförbarhet

För att kunna genomföra riskhantering behöver den utsattas sårbarhet och förmåga att medverka i och fullfölja riskhantering bedömas. Här är det olika faktorer kopplade till sårbarhet som

bedöms. Denna förmåga utgör en bas för val av insatser, där den utsattas styrkor och förmågor bidrar till ett mer effektivt skyddsarbete.

Det är viktigt att betona att den utsattas eventuella sårbarheter inte ska uppfattas som att den utsatta bär ansvaret för sin utsatthet. Syftet med att beakta den utsattas sårbarhetsfaktorer är i stället att avgöra hans förmåga, motivation och förutsättningar att medverka i olika former av insatser, och därigenom bedöma sannolikheten att den föreslagna riskhanteringen är möjlig att genomföra

7. Riskhanteringsplan

Riskhanteringen baseras på vad som tagits fram i steg 4 Ärendeprioritering, steg 5 Riskformulering, och steg 6 Genomförbarhet. Utifrån dessa ska förslag ges på en riskhanteringsstrategi som matchar den bedömda nivån av prioritering av det aktuella ärendet. Ju högre nivå, desto mer omfattande bör riskhanteringen vara. Denna del kommer att skilja sig åt mellan olika myndigheter och organisationer beroende på dessas uppdrag.

Riskhanteringsplanen ska innehålla hela den föreslagna riskhanteringsstrategin, från prioritering till genomförbarhet. Denna del är den som i huvudsak ska diskuteras och fastställas med andra verksamheter vid ett strukturerat samverkansmöte.

Det är därför av stor vikt att riskhanteringsplanen innehåller samtliga tänkta relevanta insatser som bedöms vara de mest lämpliga för att skydda den utsatta och förhindra våld, oavsett sannolikheten att insatserna blir implementerade eller inte, och oavsett vems mandat det är att besluta om insatsens genomförande.

8. Behov av samverkan

I detta steg anges om det finns ett behov av samverkan, såväl inom den egna organisationen som mellan andra verksamheter. Ett sådant behov kan ha uppmärksamrats i föregående steg (7) där rekommendationer av insatser föreslagits. Ärendet kan även behöva

gå vidare inom den egna organisationen då den utsatta behov kan behöva stöd från flera olika verksamheter. Den utsatta kan till exempel först behöva söka hjälp vid socialtjänsten för ekonomiskt bistånd i form av försörjningsstöd för att kunna flytta och då berättar om sin våldsutsatthet. En samverkan kan då behövas med Centrum mot våld om ett sådant finns inom den aktuella kommunen.

Samverkan kan vara ostrukturerad, det vill säga utifrån att kontakt tas med handläggare vid behov, eller strukturerad. Den strukturerade samverkan kan ske i så kallade RiskSam-möten, vilka bygger på den engelska modellen MARAC (Multi-Agency Risk Assessment Conferences). Det övergripande syftet med ett strukturerat samverkansmöte är att de verksamheter som involverats i samverkan ska komma fram till en gemensam uppfattning om prioritering, riskformulering, behov och förslag på insatser, samt hur samverkan ska genomföras och följas upp.

9. Riskkommunikation och riskhanteringssamtal

Den bedömda risken och den initierade riskhanteringen behöver kommuniceras med den utsatta i form av ett riskhanteringssamtal. Samtalet grundar sig i aktuell RiskSam och utfallet av denna.

10. Uppföljning och avslut av ärendet

Som ett sista steg behöver uppföljning genomföras kontinuerligt. Detta för att ärendet dels inte ska falla mellan stolarna, dels för att ärenden ska kunna avslutas när det inte längre föreligger någon form av förhöjd risk. Denna del syftar till att ge en snabb överblick av ärendet om vilken nivå av prioritering som nu föreligger samt vilka insatser som är genomförda, vilket både kan vara avslutade eller pågående insatser, samt när nästa uppföljning ska ske.

Screeningversion av RiskSam (RiskSam:SV)

Många ärenden om våld i nära relation rapporteras av de utsatta till olika verksamheter eller anmäls till polisen. Dessa ärenden har olika grad av risk för fortsatt våld, från låg till hög risk. Oavsett risk att utsättas för nya brott, behöver alla få ett adekvat och bra bemötande

och mottagande. Alla behöver däremot inte samma riskhantering. För att identifiera vilka ärenden som har en förhöjd eller hög risk och därmed behöver en mer genomgående riskbedömning och riskhantering kan en screening genomföras.

RiskSam:SV består av steg 4 (Ärendeprioritering) och steg 5 (Riskformulering), samt ett förslag på riskhanteringsplan med åtgärder. Att screena för risk på detta sätt går relativt snabbt och kan göras i ett först skede när en anmälan kommer in för att guida vidare till andra åtgärder. I dagsläget genomförs detta ofta ostrukturerat och bedömningarna baseras därmed på den erfarenhet som den yrkesverksamma har som tar emot ärendet. Genom att följa en strukturerad screening systematiseras arbetet och ökar möjligheterna för den utsatta att få rätt insats i ett tidigt skede. Det gör även att arbetet med att hantera ärenden om våld i nära relation i högre grad vilar på organisationen av arbetet än på enskilda individer.

Sammanfattningsvis

RiskSam är tänkt att vara ett metodstöd för yrkesverksamma att använda vid samverkan kring den riskhantering som behövs för att stödja och skydda den som är utsatt för våld i nära relation, stalkning eller hedersrelaterat våld och förtryck. För att underlätta arbetet har en screeningversion av RiskSam tagits fram som med fördel kan användas i ett tidigt skede som ett alternativ till en ostrukturerad bedömning av risk. Kontakta oss gärna för mer information om RiskSam och hur den kan användas i olika organisationer.

Vidare läsning

- Strand, S., & Petersson, J. (2021). RiskSam – *En strukturerad arbetsmodell för RISKhantering och SAMverkan i ärenden avseende våld i nära relation och stalkning*. MANUAL. Örebro; Örebro Universitet
- Strand, S. (2022). *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning (forte.se)*. Forte, Sverige.
- Larsson, A-K, L., Petersson, J., & Strand, S. (2023). *Att bedöma och hantera risk för våld i nära relation i gles- och Landsbygd. Nyttiggörande av forskningsresultat från RISKSAM-projektet i dialog med socialtjänst och polis*. Texter om våld, Rapport 2023(2) Centrum för våldsstudier, Örebro universitet.
- Europeiska rådet. (2011). Istanbulkonventionen. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/fakta-om-jamstalldhet/istanbulkonventionen-europeiskt-avtal-om-vald-mot-kvinnor/>

Johan Stjernqvist

Jag är doktorand i kriminologi vid Örebro universitet och deltar i projektet RiskSam. I min avhandling undersöker jag åtgärder vid polisens första kontakt med våldsutsatta och våldsutövare vid anmälan om partnervåld. Studien syftar till att undersöka effektiviteten av dessa åtgärder och hur de kan påverka återfall.

Polisens första kontakt i partnervåldsärenden

Våld i nära relation är ett allvarligt samhällsproblem och de som drabbas utsätts inte sällan för upprepat våld. Forskning visar att återfall i sådant våld är vanligare än vid andra typer av våldsbrott, vilket tyder på att de nuvarande metoderna för att hantera återfall behöver förbättras. Vid diskussioner kring hur polisen kan bli mer effektiv i att hantera dessa situationer betonas särskilt vikten av den första kontakten, eller "first response," som en nyckelfaktor.

I nedanstående text kommer ni att få läsa om polisens första kontakt vid partnervåld, deras roll i det våldspreventiva arbetet samt hur samverkan mellan olika aktörer kan stärka och effektivisera arbetet för att förebygga fortsatt våld.

När polisen anländer efter ett larm om våld i nära relation, är deras främsta uppgift att skydda den utsatta personen och förhindra att våldet fortsätter eller blir värre. Vid detta tillfälle är polisen den första länken mellan den utsatta och samhällets stödresurser. Därför är det avgörande att åtgärden är både snabb och effektiv. Den första kontakten är inte bara viktig för att hantera den akuta situationen, utan också för att lägga grunden för ett mer långsiktigt skydd och stöd. Detta kan inkludera tillfälligt boende för den våldsutsatta, utfärdande av kontaktförbud, och en strukturerad samverkan mellan polis, socialtjänst och stödorganisationer.

Långsiktiga lösningar syftar till att bryta våldsspiralen genom att skapa trygghet, stabilitet och erbjuda stöd som möjliggör en varaktig separation från förövaren samt tillgång till resurser som främjar ett självständigt liv.

Väl genomförda åtgärder kan vara avgörande i att förhindra framtida våld och bidra till mer hållbara lösningar på problemet.

Polisens första kontakt

Polisens första kontakt kan omfatta alla de omedelbara åtgärder som vidtas när de kommer till en plats där våld har inträffat. Målet är att snabbt hantera den akuta faran och att säkerställa en högkvalitativ utredning av brottet. Dessa två parallella insatser – att utreda och förhindra fortsatt våld – är avgörande för att möjliggöra en grund för ett långsiktigt skydd.

Polisens första kontakt kan omfatta flera viktiga åtgärder:

- **Gripande av förövaren:** Om situationen tillåter kan polisen gripa förövaren för att omedelbart stoppa och förhindra att fortsatt våld.
- **Säkerställande av säker plats:** Polisen kan hjälpa den utsatta att ta sig till en säker plats, som ett tillfälligt boende, för att förhindra ytterligare skada.
- **Dokumentation av brott:** Polisen dokumenterar bevis och tar vittnesmål för att säkerställa en tydlig och noggrann rapport om vad som har inträffat.
- **Kontakt med stödresurser:** Polisen kan också kontakta socialtjänst, kvinnojourer eller andra stödorganisationer för att se till att den utsatta personen får den hjälp och det stöd som behövs direkt efter våldet.
- **Alliansskapande:** att bygga förtroende mellan polisen och den utsatta är avgörande för att möjliggöra samarbete och effektivt ingripande. Genom att vara transparent med sina åtgärder och visa att deras främsta mål är att skydda den utsatta, kan polisen skapa en förtroendefull relation. Detta underlättar för den utsatta att lita på och samarbeta med myndigheterna framöver.

Betydelsen av en god och effektiv första kontakt

Forskning har visat att den polisiära närvaron kan fungera som en avskräckande faktor för gärningspersonen. Att polisen är på plats kan

minska risken för att våldet fortsätter eller blir värre genom att signalera att brottet inte tolereras och att det finns en omedelbar risk för konsekvenser. Likaså att den utsatta erfar att hon inte är ensam och har tillgång till stöd av olika slag.

Den första poliskontakten vid våld i nära relation inte är slutet på problemet, utan snarare början på en mer omfattande process om vi vill skapa ett långsiktigt skydd. Även om åtgärder som att gripa förövaren eller ge tillfälligt skydd är effektiva på kort sikt, har forskning visat att de inte alltid räcker för att förhindra att våldet upprepas. I vissa fall kan exempelvis ett gripande, som är avsett att förhindra det fortsatta våldet och avskräcka förövaren, förvärra situationen för den utsatta. Förövaren kan känna sig ännu mer kränkt och, vid eventuell frigivning, reagera med ökad aggression.

Denna insikt understryker vikten av att implementera långsiktiga lösningar för att skydda den utsatta personen och förbättra dennes situation. Polisen spelar en central roll i att hantera den akuta situationen och påverka förövarens beteende. Genom sin närvaro och lämpliga åtgärder kan de bidra till att stoppa våldet och säkerställa att den utsatta personen får det skydd och stöd som krävs för att påbörja processen mot ett långsiktigt skydd. En effektiv första kontakt är därför avgörande både på kort och lång sikt.

Window of Opportunity – ett kritiskt tidsfönster

När polisen anländer till en plats där våld i nära relation just har inträffat, handlar det inte bara om att hantera den omedelbara faran, utan också om att skapa trygghet och förtroende hos den utsatta personen. Våld i nära relationer handlar inte bara om fysiskt våld. Ofta innefattar det också psykiskt våld och manipulation, vilket kan göra att den utsatta känner sig maktlös och osäker på hur hen ska ta emot hjälp.

Den första kontakten är därför viktig för att ta vara på det kritiska tidsfönstret efter en våldshandling som kallas "Window of Opportunity." Det är just då som både riskerna och möjligheterna är som störst. Under detta tidsfönster är det viktigt att agera snabbt och

effektivt för att möta den utsattas behov och påbörja en process som kan förhindra framtida våld.

Exempel på den första poliskontakten

Här är ett exempel som visar på hur den första poliskontakten kan påverka den utsatta personen:

Tänk dig att polisen anländer till platsen där våld i nära relation just har begåtts. Polisen agerar snabbt och beslutsamt. Förövaren grips omedelbart. Å ena sidan har polisen uppfyllt sin uppgift genom att avbryta det pågående våldet genom att förhindra förövaren att bruka mer våld för stunden. Å andra sidan är det just för stunden som våldet avbrutits, men inte nödvändigtvis avskräckt eller förhindrat förövaren att fortsätta bruka våld mot den utsatta när hen släpps igen.

Polisen vänder sig sen till den utsatta personen och erbjuder hjälp att ta sig till en säker plats, till exempel en väns hem eller ett skyddat boende. Om den utsatta saknar ett generellt förtroende gentemot myndigheter, och i synnerhet mot polis, kan dessa åtgärder bli svåra att genomföra.

Om polisen agerar lyhört och lyssnar till den utsattas behov på plats kan personen uppleva en trygghet och stöttning i att ta sig ur våldet. Då en snabb och effektiv uttryckning sker ökar chansen att den utsatta känner att säkerheten tas på allvar och det kan skapa en stabil grund för långsiktigt skydd. Men om balansen mellan prevention och brottsutredning är ojämn – med bristande dokumentation och långsam hantering – kan den utsatta känna sig övergiven och otrygg och börja tvivla på systemets förmåga att skydda från fortsatt våld. Missade möjligheter och otillräckligt stöd riskerar att leda till att våldet fortsätter och att den utsattas situation förvärras.

Det finns flera faktorer som kan påverka den utsattas tilltro till polisen och vilja att medverka: Om polisen inte agerar tillräckligt snabbt eller om ärendet inte dokumenteras ordentligt, kan hen känna sig övergiven. Om det dröjer att kontakta socialtjänst eller annat stöd som t.ex. kvinnojour kan det bidra till att den utsatta upplever

bristande skydd och tvivlar på att rättssystemet kan skydda hen från fortsatt våld.

Tidigare forskning har visat att om den utsatta inte medverkar i utredningen så läggs den oftast ned och förövaren går fri. Det har också visat sig att det är viktigt att agera snabbt och effektivt under det kritiska tidsfönstret för att ge den våldsutsatta stöd och skydd, förebygga fortsatt våld, och säkerställa den utsattas möjlighet att delta i utredningen och långsiktiga skyddsåtgärder. Utan en effektiv och positiv första kontakt minskar chanserna att åtgärderna blir genomförbara.

Genomförbarhet handlar om att bedöma hur realistiskt det är att den föreslagna åtgärden fungerar i det aktuella fallet. Eftersom åtgärderna oftast riktas till den utsatta, är det centralt att beakta den utsattas förmåga och motivation att delta i processen för att hantera risker.

Samverkan efter polisens första kontakt

För att kunna skydda en person som blivit utsatt för våld i nära relation på lång sikt, bortom polisens första kontakt, krävs ofta mer än bara en snabb och effektiv första kontakt. Det handlar om att påbörja en väl genomtänkt process där flera olika myndigheter och aktörer samarbetar för att skapa ett hållbart och varaktigt skydd på lång sikt.

Under den akuta situationen är åtgärder som skyddade boenden, kontaktförbud och andra säkerhetsplaner ofta inte möjligt att implementera direkt på plats. Istället kräver dessa långsiktiga skyddsåtgärder en väl genomtänkt planering som beaktar varje ärendes unika omständigheter.

Efter att den första polisiära kontakten har genomförts kan RiskSam komma att bli en viktig del i den efterföljande processen. RiskSam som modell kan underlätta att strukturera och samordna skyddet. Med hjälp av modellen kan riskerna noggrant undersökas och utifrån denna kan professionella föreslå lämpliga åtgärder. Det fungerar som en bro mellan att förstå riskerna och att hantera dem på ett effektivt

sätt. Genom att använda RiskSam kan polisen och andra myndigheter samarbeta för att skapa en detaljerad och långsiktig skyddsplan.

Kort sagt, en effektiv och genomtänkt åtgärd kräver att vi går bortom det akuta och fokuserar på en plan som erbjuder skydd och stöd över tid. RiskSam hjälper till att skapa en struktur för detta arbete och möjliggör ett välkoordinerat samarbete mellan olika aktörer.

Sammanfattningsvis

Även om initiala åtgärder kan förhindra omedelbart våld visar forskning att långsiktigt skydd kräver en omfattande och samordnad planering mellan olika myndigheter och aktörer. Åtgärder som skyddade boenden, kontaktförbud och säkerhetsplanering är viktiga för att förhindra återfall och måste implementeras med hänsyn till varje ärendes unika omständigheter.

För att ge den utsatta både omedelbart skydd och långsiktig säkerhet är det viktigt att noggrant utvärdera de föreslagna åtgärdernas genomförbarhet samt stödja den utsattas förmåga och motivation att delta i riskhanteringen. Genom verktyg som RiskSam kan myndigheterna utveckla en strukturerad och effektiv plan för att förebygga framtida våld och stärka skyddet.

Sammanfattningsvis krävs både snabb och effektiv insats vid första kontakten samt en långsiktig, samordnad strategi för att bryta våldets cirkel och säkerställa varaktigt stöd och skydd för den utsatta.

Vidare läsning

Morgan A, Boxall H & Brown R. (2018). Targeting repeat domestic violence: Assessing short term risk of reoffending. *Trends & issues in crime and criminal justice no. 552*. Canberra: Australian Institute of Criminology. <https://doi.org/10.52922//ti115147>

Davies, P., & Barlow, C. F. (2024). Policing domestic abuse: the onus on first responders. *Policing and Society*, 34(7), 627–640.
[Policing_Main_Body_Non_Anon_final.pdf](#)

Anna-Karin Larsson

Jag är historiker och docent i socialt arbete vid Örebro universitet. I min forskning är jag intresserad av frågor om våld i nära relation. Både utifrån de yrkesverksammas perspektiv och de som utsätts för våld av en nuvarande eller före detta partner. Jag forskar också om barns och ungas hälsa och välmående förr och i dag.

Att arbeta med ärenden om våld i nära relation

Inledning

Socialekreterare är en mycket betydelsefull yrkesgrupp inom välfärdssystemet. Inom deras ansvarsområden ryms uppgifter som att arbeta med att hjälpa utsatta människor och förebygga sociala problem. Yrket beskrivs många gånger som givande och stimulerande men att det är en tuff arbetsmiljö där många av socialekreterarna utsätts för hot, våld och psykosocial stress. Forskning och rapporter indikerar en hög arbetsbelastning och en stor personalomsättning inom yrket.

Yrkesgruppen möter ofta människor i akuta kriser. När det gäller ärenden som involverar våld i nära relationer, möter de människor som är antingen offer eller förövare, i vissa fall båda. I många fall är även barn inblandade och utsatta när våld i nära relation förekommer.

Trots årtionden av arbete och insatser mot våld i nära relationer, visar forskning att både utsatthet och återfall fortfarande är alltför vanliga problem. Livskvaliteten hos de som drabbas av våld i nära relation och deras barn är ofta låg, särskilt i mer glesbefolkade områden. En tydlig slutsats är att de resurser som för närvarande ställs till förfogande har begränsad effektivitet, och att det krävs mer effektiva strategier för riskhantering för att effektivt motverka våldet.

Att undersöka hur arbetet med våld i nära relation fungerar

För att hantera ärenden om våld i nära relation har tidigare forskning belyst att det krävs både kompetens och organisatoriska förutsättningar. Kompetens att förstå mekanismerna bakom våld i nära relation, att bedöma risker och att rekommendera lämpliga insatser är centrala men en väl fungerande struktur och organisation är också viktigt. Dessutom kan en väl fungerande och strukturerad samverkan med andra aktörer inte bara förbättra utfallet för de våldsutsatta personerna, utan också positivt påverka personalens arbetsnöjdhet och den psykosociala arbetsmiljön.

I en av våra studier har vi valt att utforska och utvärdera hur arbetet med ärenden som rör våld i nära relationer upplevs och fungerar. Vi har strävat efter att förstå det arbete som utförs inom socialtjänsten upplevs samt hur de yrkesverksamma erfar sitt arbete och resultatet av samverkan med andra yrkesgrupper inom områdena riskbedömning och riskhantering. Slutligen, ville vi öka vår förståelse för hur socialsekreterare upplever sin arbetsmiljö och identifiera faktorer som kan bidra till deras arbetstillfredsställelse.

För att få svar på våra frågor om socialarbetares erfarenheter och upplevelser av att arbeta med ärenden i nära relation, deras arbetsmiljö och arbetsnöjdhet genomförde vi intervjuer och en enkät med ett antal socialsekreterare från tre olika kommuner i landet. För att undersöka samverkan med andra aktörer som är en viktig del i arbetet i dessa ärenden, genomförde vi en fokusgruppsintervju med personer som arbetar inom både polisen och socialtjänsten. Nedan presenterar vi en sammanfattning av resultaten från vår studie som handlar om hur de yrkesverksamma är tillfreds i sitt arbete, hur de anser att arbetet fungerar och hur samverkan mellan myndigheterna fungerar. I citaten har vi bytt ut personernas riktiga namn för att inte avslöja deras identitet.

Arbetsvillkor och arbetstillfredsställelse inom socialtjänsten

Tidigare forskning har visat att arbete inom socialtjänsten ofta präglas av hög arbetsbelastning och ett stort personligt ansvar för uppgifter och beslut. Arbetet kan försvåras av en obalans mellan de höga krav

som ställs och de begränsade resurserna som är tillgängliga. Socialsekreterare kan därför hamna i situationer där de måste använda olika strategier för att hantera arbetsbördan, såsom att försöka minska kraven, distansera sig från arbetet, uttrycka missnöje eller till och med överväga att lämna arbetsplatsen som en sista utväg.

Hög arbetsbelastning och tidspress

Arbetsvillkoren och arbetstillfredsställelsen är intimt sammankopplade. Vi har undersökt i vilken utsträckning socialsekreterare är tillfreds med sina arbeten och hur de upplever sina arbetsvillkor samt innehållet i sitt arbete.

En majoritet av de socialsekreterare som svarade i vår studie påpekar att arbetsbördan har ökat under de senaste åren. De upplever att den höga arbetsbelastningen ofta åtföljs av en påtaglig tidspress. De känner sig utsatta för omfattande krav och förväntningar i sitt arbete och de vittnar om att det krävs snabbhet och en hög arbetsinsats. De fäster också uppmärksamheten på att de ofta blir avbrutna och störda under arbetsdagen.

Det som dock verkar lätta situationen är att det i viss mån finns utrymme för att själva bestämma hur arbetet ska utföras och även i viss mån vad som ska utföras. Socialsekreteraren ”Ingrid” uttryckte följande om sin arbetsinsats och om hon var nöjd med den:

Det blir man väl aldrig riktigt. Det är ju sällan man har ett ärende där allt våld upphör, så det är alltid nånting som fortsätter att skava om man säger så [...] Så att det går ju alltid att göra lite mer liksom kanske, så får man bara komma till nåt slags acceptera, så här är det, det går inte.

Flera av socialsekreterarna i vår studie känner sig ändå överlag nöjda med sin arbetsinsats. Hanna säger att det kanske inte går att ”fixa alla familjer” men att ”jag är ju nöjd med det vi gör, att det är väldigt roligt att se de ärendena när det lyckas och blir så bra.” Det beskrivs att det ändå är ett tillfredsställande arbete när man lyckas göra något bra för en annan medmänniska, när ärenden lyckas och våldet upphör.

Stöd från chef och erkännande

Att arbeta som socialsekreterare upplevs som psykiskt krävande. En socialsekreterare beskriver det som en form av "kumulerad våldsberättelse" som ackumuleras i kroppen över tid. Det är ett yrke som ofta beskrivs som krävande och där frustration ibland uppstår, särskilt bland de som beskriver att de inte kan lösa alla problem och känner att de skulle vilja göra mer för sina klienter.

Att få erkännande för sitt arbete och sina ansträngningar upplevs som av stor vikt för socialsekreterare. De flesta deltagarna i vår studie anser att de endast får någon form av erkännande från sina överordnade i begränsad utsträckning eller nästan inte alls. Många önskar att den uppskattning de får från sina överordnade skulle kunna bli bättre och de anser att de inte alltid får den uppskattning de förtjänar, medan andra faktiskt känner att de blir uppskattade i sitt arbete.

De som vittnar om ett gott stöd från sin chef, menar att det finns en omtanke och respekt. Det kan visa sig i ett bra samtalsklimat där chefen lyssnar in och är närvarande. Men det kan också handla om fördelning av arbete där man kan få avlastning och färre ärenden om det behövs.

Vad behövs för ett fungerande arbete inom socialtjänsten?

Under våra intervjuer med socialsekreterare, där vi utforskade vilka strukturer, stöd och grundläggande principer som ansågs vara nödvändiga för att uppnå hållbarhet och motståndskraft i arbetet med ärenden om våld i nära relation, lyftes att faktorer som att kunna utföra sitt arbete på ett bra sätt var kopplat till organisatoriska aspekter. Centrala förutsättningar för att utföra sitt arbete på ett effektivt sätt var en känsla av trygghet i sin yrkesutövning, en tydlig struktur och god kommunikation inom organisationen.

Att känna sig trygg i sin yrkesutövning

Socialarbetarna betonade att stöd från kollegor och ledning, tillsammans med erfarenhet, öppenhet och förtroende, var betydande faktorer för att uppnå arbetsnöjdhet. Resultaten indikerade att arbetslivserfarenhet spelade en central roll genom att bidra till

självförtroende, delvis genom att hjälpa socialarbetarna förstå hur de bör hantera ärenden enligt de gällande regelverken. Det blev tydligt också att samarbete sågs som avgörande för att bygga upp tryggheten och trivseln på arbetsplatsen.

En väl fungerande intern och extern samverkan beskrevs som en grund för förtroende och som en stressreducerande faktor. Det upplevdes mindre stressigt att arbeta tillsammans i ärenden helt enkelt. Hållbara rutiner och riktlinjer ansågs vara väsentliga för att känna sig trygg i arbetet och i att veta att alla arbetade på samma sätt.

Trygghet, en form av självsäkerhet, var ett genomgående tema, och nästan alla socialsekreterare vi pratade med betonade vikten av att känna sig självsäkra i sin yrkesroll och i sitt yrkesutövande. Trygghet ansågs vara nyckeln till att trivas i arbetet, att prestera väl och att uppnå hög arbetsnöjdhet. De ansåg att tryggheten byggde på erfarenhet, struktur, stöd från kollegor och ledning, samt öppenhet och förtroende på arbetsplatsen. De menade att dessa faktorer var avgörande för att uppnå arbetsnöjdhet, hög arbetsprestation och en stark känsla av självsäkerhet.

Betydelsen av struktur i arbetet

En välfungerande struktur i arbetet och på arbetsplatsen var avgörande för att upprätthålla hållbarhet, välbefinnande och arbetsnöjdhet. Denna struktur kunde upprätthållas genom regelbundna möten och handledningstillfällen där ärenden diskuterades och där de kunde få feedback på sitt arbete.

Återkommande betonades vikten av att inte bara hantera ärenden tillsammans, utan även att ha en tydlig struktur för att dela på de utmanande och krävande ärendena och samtalen som en form av avlastning.

Utöver dessa återkommande forum ansågs dokumentation, rutiner, riktlinjer och bedömningsinstrument viktiga för att skapa en enhetlig struktur. Många socialsekreterare berättade att de hade etablerat ett system och en arbetsmetodik som grundades på dessa rutiner och gemensamma dokument. De som ännu inte hade detta, uttryckte en önskan om att implementera det som ett stöd. Tydliga rutiner,

checklista och regelbundna möten ansågs vara nyckelfaktorer för att hantera arbetsbelastningen och utföra sitt arbete på ett rättssäkert och rättvist sätt. Strukturerna gav en känsla av trygghet genom att alla följde samma riktlinjer, och riskbedömning och ärendehantering standardiserades. Matilda som jobbar som socialsekreterare i en liten kommun beskrev vikten av en gemensam struktur på följande sätt:

Det blir en struktur, det blir någonting att hålla i, det blir en plattform att stå på och det blir lättare att känna att, alltså att inte behöva känna den här känslan av att vad missade jag?

Samverkan och kommunikation är A och O

Samverkan och kommunikation tycks vara centrala aspekter i arbetet. Allra bäst är om dessa båda bygger på principer om närhet, struktur och en tydlig rollfördelning mellan aktörerna.

Att ha fysisk närhet, såsom att dela samma lokaler eller ha korta avstånd är viktigt. Detta underlättar möjligheten att träffas och bygga förtroende. Vikten av nätverk och goda kontakter, tydliga och professionella roller som skapar tillit och förtroende samt struktur i form av gemensamma och regelbundna forum, ska inte heller underskattas.

Att arbeta isolerat eller endast som en myndighet med fallen räcker inte för att arbetet ska fungera och ge goda resultat. Socialsekreteraren Matilda hade såsom åsikt att:

Även om jag skulle jobba ihjäl mig så skulle jag inte, jag räcker inte till, det behöver in fler, det behöver in andra yrkesverksamma, vi behöver liksom samlas ihop kring de här personerna för att underlätta, så jag tänker att det är det absolut viktigaste.

En effektiv extern samverkan som bygger på erfarenhetsutbyte kan vara en positiv kraft i den utmanande arbetsmiljö som både socialtjänsten och polisen står inför. Samverkan kan göra att arbetet upplevs som mer professionellt och fungerande.

När samverkan inte fungerar som den ska, kan arbetet upplevas som mer komplicerat och klienterna kan påverkas negativt. Det tycks dock vara vanligt förekommande att samverkan mellan olika myndigheter saknas eller inte fungerar på grund av bristande kontakter mellan organisationer, olika prioriteringar eller avsaknad av etablerade mötesplatser. Myndigheter har ofta olika uppdrag och prioriteringar. Detta kan göra det svårt att hitta en gemensam grund och arbeta mot gemensamma mål, särskilt när det gäller komplexa samhällsproblem som brottsbekämpning och socialt arbete.

Sammanfattningsvis

En förbättrad arbetsmiljö och därmed högre arbetstillfredsställelse är central för att inte bara förbättra situationen för de som arbetar med våldsärenden, utan också och i synnerhet för det som är utsatta för våld.

En god samverkan med andra aktörer tycks positiv och viktig för personalens arbetstillfredsställelse och för den psykosociala arbetsmiljön. Det de yrkesverksamma efterfrågar är klart och tydligt just struktur, tydlighet samt stöd och resurser i sitt arbete.

Vi menar att det behövs mer resurser till myndigheterna för att struktur ska kunna upprättas och bibehållas, för att samverkan ska möjliggöras och för att arbetsbelastningen ska kunna minska på de enskilda medarbetarna.

Vidare läsning

- Bruhn, Anders., Baianstovu, Runa., Petersén, Anna., & Johansson, Björn. (2020). *Att ta mark i professionen – nya socionomers yrkesval och karriärvägar. Rapport från en studie med särskilt fokus på socialtjänsten*. (Arbetsliv i omvandling, 2020:2). Örebro universitet.
- Olsson, Helén., Larsson, Anna-Karin. & Strand, Susanne. (2024). Social Workers' Experiences of Working with Partner Violence. *The British Journal of Social Work*, 54 (2): 704–722.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad240>
- Strand, S. (2022). *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning (forte.se)*. Forte, Sverige.

Anna-Karin Larsson

Jag är historiker och docent i socialt arbete vid Örebro universitet. I min forskning är jag intresserad av frågor om våld i nära relation. Både utifrån de yrkesverksammas perspektiv och de som utsätts för våld av en nuvarande eller före detta partner. Jag forskar också om barns och ungas hälsa och välmående förr och i dag.

Hantera risk för våld i nära relation i gles- och landsbygd

Inledning

Var fjärde kvinna i Sverige har rapporterat att hon någon gång har utsatts för fysiskt eller sexuellt våld av en nuvarande eller en tidigare partner. Våld i nära relation förekommer i hela vårt samhälle och över hela landet. I gles- och landsbygd har dock våldet visat sig vara grövre och mer frekvent än i stadsmiljö, och utsatta väntar generellt längre med att göra en polisanmälan. I mindre samhällen finns flera faktorer som försvårar både anmälan och stöd för de utsatta.

Konsekvenserna av att utsättas för våld kan vara många och långvariga. Det kan handla om bland annat behov av medicinsk vård för fysiska skador, psykiska problem som till exempel rädsla, depression, ångest, självmordstankar, missbruk, sjukskrivning och över lag försämrad livskvalitet.

I den här artikeln ska vi se närmare på hur yrkesverksamma upplever att arbetet med jobb i nära relation fungerar i gles- och landsbygd. Under 2023 genomförde vi en studie där vi intervjuade socialtjänst och polis angående deras erfarenheter av att hantera våld i nära relationer i gles- och landsbygd. Vi besökte yrkesverksamma socialsekreterare och poliser i flera gles- och landsbygdskommuner i landet för att undersöka utmaningar och möjligheter i denna specifika geografiska och demografiska kontext. Gles- och landsbygdsperspektiv på våld i nära relation är viktigt eftersom cirka

en tredjedel av Sveriges befolkning bor i dessa områden, men forskningen om våld i nära relation utgår ofta från en urban norm. Det vill säga, hur våldets upplevs och hanteras i urbana miljöer.

Gles- och landsbygdens förutsättningar

Tidigare forskning har visat att i gles- och landsbygd möter utsatta människor fler hinder när de söker hjälp och stöd, eftersom de ofta har långa avstånd till viktiga tjänster som polisstationer, vårdcentraler och stödorganisationer. Försämringen i form av minskade resurser inom välfärdssamhället som har ägt rum de senaste decennierna, tros också ha förvärrat situationen för de utsatta i gles- och landsbygd. En annan faktor kan vara geografisk isolering som ökar risken för att våldsutövare kan agera utan negativa konsekvenser. I samhällen där alla känner alla och är beroende av varandra kan det också vara svårt för utsatta att rapportera våld till polisen eftersom det kan påverka deras familj när våldet blir känt.

Riskbedömningsinstrument och riskhanteringsverktyg

Både socialtjänst och polis ska i ärenden om våld i nära relation genomföra strukturerade riskbedömningar för våld. För detta finns olika så kallade bedömningsinstrument. Polisen använder vanligtvis instrumentet SARA:SV (eng B-SAFER)³ som är en guide med frågor som används för att bedöma risken för upprepat partnervåld. Socialtjänsten utgår från FREDA⁴-metoden som har tre olika bedömningsinstrument som består av frågor, beskrivning och

---

³ Kropp, P. R., Hart, S. D., & Belfrage, H. (2010). *Brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER, 2nd ed.)*. User manual. Vancouver: Proactive Resolutions. Svensk översättning: *Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV: Version 2)*. Användarmanual. www.evidensbaseradkrim.se

⁴ Socialstyrelsen. (2014). Manual för FREDA: Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. Art 2014-6-15 FREDA - Socialstyrelsen

bedömning som ska ge socialtjänsten och andra verksamheter stöd att identifiera och bedöma behov av skydd och stöd för utsatta.

Efter bedömningen ska insatser för att hantera risken, såsom skyddat boende, kontaktförbud och larpaket, sättas in. En utmaning är att verktygslådan för sådana insatser är mer begränsad för yrkesverksamma i gles- och landsbygd.

Utmaningar med riskbedömning

Vid riskbedömning för återkommande våld finns flera utmaningar som är specifika och unika för samhällen i gles- och landsbygd.

Att identifiera våld i nära relation

Att identifiera våld i nära relation är en särskild utmaning i gles- och landsbygd. De geografiska avstånden i glesbygd är ofta betydande och det kan vara svårt att få de utsatta att dels söka hjälp, dels medverka i en utredning och riskbedömning.

De yrkesverksamma vet att även om det ibland är svårt att identifiera, så förekommer det våld i nära relation bland kommunens invånare. En svårighet kan vara att en del utsatta inte ville eller kan delta i riskbedömningen. Många visar begränsad motivation eller intresse att diskutera sin utsatthet för våld. Långa avstånd utgör en utmaning för många utsatta, då resor till närmaste socialkontor eller polisstation kan kräva en hel arbetsdag.

Bristande kompetens och personalomsättning

Strukturerna i det lilla samhället kan vara sårbara då både den interna och externa samverkan kan vara baserad på person, snarare än funktion. Därmed blir arbetet sårbart när personer slutar eller byts ut, vilket ofta är fallet inom socialtjänsten med en hög personalomsättning.

På mindre orter är också risken stor för bristande kompetens i att göra bedömningar på grund av ett lågt inflöde av ärenden som rör våld i nära relation. Det kan upplevas som en utmaning att hålla liv i kunskapen om hur en strukturerad riskbedömning ska genomföras.

De sällsynta ärendena kan göra att man känner sig osäker på hanteringen och det kan upplevas stressande när ett akut ärende kommer in.

Den höga personalomsättning som också kännetecknar en del gles- och landsbygdskommuner kan vara utmanande. Dels handlar det om förlust av kompetens när erfarna medarbetare lämnade sina tjänster, dels om att nya medarbetare behöver kompetensutvecklas.

Utmaningar med riskhantering

Socialtjänsten och polisen har tillgång till olika verktyg för riskhantering i form av insatser för de som utsätts. Inom socialtjänsten finns exempelvis skyddade boenden och polisen använder sig av kontaktförbudsansökan, spaning, uppföljande kontakter med utsatta som exempel.

Bristande förutsättningar

Verksamhetens bristande förutsättningar är ett gemensamt problem för små kommuner och särskilt de som ligger långt från centralorten. En stor utmaning ligger i att rekrytera socialsekreterare och att behålla kompetenta medarbetare. Det finns en stor sårbarhet i verksamheten då den är beroende av konsulter och det är besvärligt i synnerhet när personal som besitter viktig kompetens säger upp sig och lämnar verksamheten.

Brist på patrullerande polis och lokalpolis upplevs som en särskild utmaning i gles- och landsbygd. Patrullerande polis kan vara svår att få tag på, de ska täcka stora geografiska områden och det kan ta lång tid att vara på plats i glesbygd.

Färre insatser och låg tillgänglighet

Möjliga och tillgängliga insatser är färre i gles- och landsbygd. I mindre samhällen finns dels inte alltid rutinen på grund av att det är sällanärenden, dels färre möjliga alternativa insatser då vissa är mindre tillämpbara eller tillgängliga i gles- och landsbygd, som exempel skyddade boenden. Många glesbygdskommuner har inte möjlighet att erbjuda skyddade boenden inom den egna kommunen.

De utsatta som beviljas en sådan insats behöver således ofta flytta långa avstånd, ibland till andra delar av landet. Detta gör att många tackar nej på grund av att de inte kan eller vill flytta.

Polisens möjligheter till riskhantering är beroende av om det finns en anmälan om våldet. När många utsatta i dessa geografiska kontexter inte vill göra en anmälan, vilket begränsar polisens verktyg till spaning, ökad närvaro i området eller att bygga relationer för att vinna utsattas förtroende för att göra en anmälan.

Även insatser som stöd- och samtalsinsatser är ofta koncentrerade till huvudorten, såsom vård- och våldsmottagningar, vilket kan göra det svårt för vissa utsatta att ta del av. Även om sådana resurser finns i huvudorten är de oftast underbemannade, vilket resulterar i långa köer.

Då det saknas stöd och krishantering lokalt i mindre kommuner kan det upplevas som ett problem och som en form av orättvisa gentemot invånare i gles- och landsbygdsområden. Detta skapar en känsla av diskriminering för dem som bor i dessa områden.

I gles- och landsbygdsområden kan kollektivtrafiken vara bristfällig. En del utsatta personer upplever även rädsla för att åka kollektivt eftersom risken att stöta på våldsutövaren är påtaglig. För vissa skapas praktiska hinder att ta sig till olika stödinsatser, exempelvis svårigheter att få ledigt från arbetet eller att ordna barnpassning. Detta resulterar i att utsatta avstår från de stödinsatser de faktiskt har rätt till och skulle behöva.

Svårt att vara anonym

I mindre samhällen är det svårt att bibehålla anonymitet. Nära gemenskaper där alla känner varandra kan vara en fördel, men när det handlar om att ta hand om utsatta med behov av skydd blir det en utmaning. I en större stad kan det vara lättare att vardagen kan fortsätta, man kan behålla sitt jobb men byta område, butiker och färdmedel. Det blir möjligt för de utsatta att undvika farliga situationer och platser på ett mer effektivt sätt.

Sårbara strukturer

Strukturerna i det lilla samhället kan vara sårbara om samverkan är baserad på person snarare än funktion. I dessa fall blir arbetet sårbart när personer slutar eller byts ut, vilket ofta är fallet inom socialtjänsten med en hög personalomsättning. Hög personalomsättning förekommer dock även inom polisen, främst på chefspositioner, vilket innebär att etablerade samverkansformer ibland försvinner.

Möjligheter i arbetet med våld i nära relation i gles- och landsbygd

Trots de utmaningar som gles- och landsbygdsmiljön innebär för att skydda våldsutsatta, finns även fördelar som yrkesverksamma framhåller.

Nära kontakt och lokalkännedom

Återkommande berättas om en känsla av ömsesidig omsorg och stöd i mindre samhällen. Den nära kontakten och den lokala kännedom som yrkesverksamma har i mindre orter anses vara fördelaktig vid diskussioner om effektiv riskhantering, som placering av våldsutsatta och flexibla och kreativa lösningar.

I mindre samhällen kan det vara lättare och mer naturligt att samarbeta mellan olika enheter inom socialtjänsten när det gäller riskbedömningar. Yrkesverksamma upplever att det finns strategier för att motivera utsatta personer att delta i utredningar, särskilt när det gäller kvinnor med barn, där barnen ses som den främsta motivationsfaktorn för att medverka i riskbedömningsarbetet. Det kräver stödjande och motiverande insatser för att uppnå detta.

Samverkan

Vikten av god samverkan mellan myndigheter har framhållits i tidigare forskning, ändå vet vi att det ofta brister i ärenden om våld i nära relation. Samverkan i gles- och landsbygdskommuner tycks dock kunna fungera bra och främjas av korta avstånd och närhet mellan olika samhällsaktörer. Socialtjänst, polis, vårdcentral och andra aktörer finns ofta samlade i centralorten och delar ofta lokaler.

Mindre enheter som sitter nära varandra underlättar enkel åtkomst för samarbete och möjliggör snabb sammankomst vid akuta behov.

En annan typ av närhet som förmedlas av informanterna är den personliga närhet som existerar mellan yrkesverksamma i gles- och landsbygdskommuner. Utifrån att det är få som arbetar med frågor om våld i nära relation i dessa kommuner har man en god kännedom om varandra och därmed ofta upparbetade kontakter med direkta kommunikationsvägar.

Den externa samverkan anses vara effektiv mellan olika socialtjänster, t ex när det gäller att placera en våldsutsatt person i ett skyddat boende i en annan kommun. Det finns nätverk mellan kommuner som möjliggör samarbete för sådana ärenden. Dessa nätverk tillåter kommuner att placera och ta emot våldsutsatta individer sinsemellan och det är utformat för att ge möjlighet att placera en våldsutsatt individ i en annan kommun inom nätverket om det inte är möjligt att skydda dem på deras hemort.

Sammanfattningsvis

Geografiska och demografiska förutsättningar kan innebära både möjligheter och utmaningar i arbetet med ärenden om våld i nära relation. Lokalkännedom, närhet och gemensam omtanke framhävs som möjligheter och fördelar i det lilla samhället, medan bristande förutsättningar, färre riskhanteringsinsatser, brist på kompetens och att våldet mer sällan kommer till myndigheternas kännedom, är gemensamma utmaningar.

Vi kunde se att de utsatta i gles- och landsbygd kunde ha problem att medverka i både riskbedömning, utredning, och riskhantering beroende på brist på resurser, avstånd och färre möjliga alternativa insatser att ta del av. De utsatta i dessa områden är sårbara för våldet och tycks ha sämre möjligheter än personer i städer att ta del av stöd och insatser från myndigheter.

Samverkan i gles- och landsbygd ger fördelar med personlig kännedom och korta avstånd men är samtidigt sårbart vid personalförändringar. Strukturerna för arbete och samverkan är

sårbara, vilket påverkar tillgängligheten för utsatta. Långa avstånd och bristande samhällsservice leder till utsattas begränsade möjligheter att ta del av insatser. Detta stöds av både nationell och internationell forskning.

Vidare läsning

BRÅ (Brottsförebyggande rådet) (29 maj, 2020) *Våld i nära relation – storstad kontra glesbygd*. [Video]. Youtube.

<https://www.youtube.com/live/DN3kD4f13uA?si=mm6uNiAcAwzwDyCE>

Larsson, AKL, Peterson, J. & Strand, SJM. (2023) *Att bedöma och hantera risk för våld i nära relation i gles- och landsbygd. Nyttiggörande av forskningsresultat från RISKSAM-projektet i dialog med socialtjänst och polis*. Rapport. Centrum för våldsstudier. Örebro universitet.

Åsa Källström

Jag är socionom och professor i socialt arbete och forskar om konflikter, kränkningar, övergrepp och våld i nära relationer. Min forskning inkluderar hur samhället kan tillgodose våldsutsattas behov av skydd mot våld och professionellt stöd.

Våld, riskhantering och livskvalitet i anslutning till pandemin

Coronaviruset (covid-19) som började spridas på våren 2020 påverkade människor runt om i världen på många sätt. Människor oroades över hur omfattande pandemin skulle bli, hur länge den skulle pågå och vad den skulle innebära för dem själva och andra. Pandemin kom att drabba vissa hårdare än andra. Inom många verksamheter som möter utsatta för våld i nära relation fanns en oro att restriktioner för att dämpa smittspridning skulle innebära påfrestningar i familjer som skulle öka våldet. Den här texten belyser vilken betydelse pandemin fick för våldsutsatta kvinnor i Sverige.

Innebar pandemin mer våld i nära relationer?

Internationellt indikerar studier i många länder att både våld mellan partners och hjälpsökande till följd av sådant våld ökade under covid-19-perioden. Men det finns också studier som visar att risken för våld minskade i samhällen med striktare covid-19-restriktioner och bland de som bodde i ett urbant eller semi-urbant område. Kanske ledde så kallade ”lockdowns” till att vissa personer kände ett mindre behov av att kontrollera sin partner, eftersom partners rörelseutrymme begränsades av pandemirestriktioner? Kanske separerade restriktionerna vissa utsatta från sin förövare? Eller sökte fler hjälp för att våldet eskalerade och/eller deras behov av hjälp ökade när de utsattes i ett hem de var i princip instängda i?

I Sverige var restriktionerna relativt lindriga. En del statistik, kommuner och organisationer uppgav att våldet mot kvinnor och barn ökade i samband med pandemin, medan andra uppgett att det

var oförändrat eller minskat. Många var oroliga att rörelsefriheten skulle innebära att kvinnor och barn som innan levde under stark kontroll skulle mista den fristad som skolan eller arbetsplatsen kan vara.

För att ta reda på mer om hur våldsutsatta kvinnor i Sverige drabbades och hur de under pandemin upplevde sin livskvalitet och tillgången till stöd från samhället ställde vi frågor om detta i en enkät. Livskvalitet avser hur en person själv generellt upplever sitt välbefinnande och kan innefatta både fysiska och psykologiska domäner relaterade till privata relationer, yrkesliv och frihet att kunna leva sitt liv som man önskar.

Vår studie om utsattas livskvalitet och pandemin

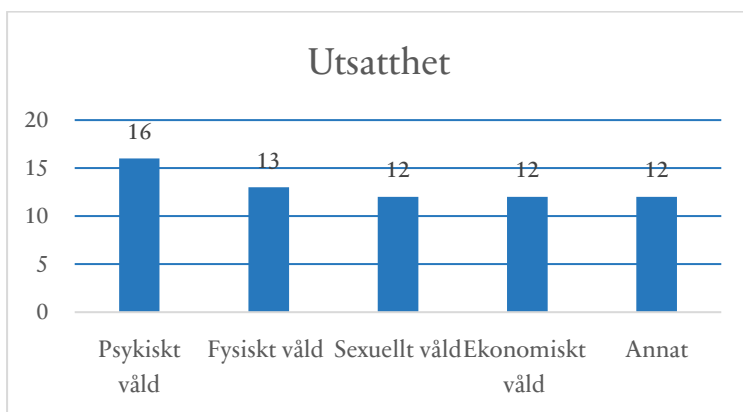
Inom RiskSam genomförde vi en studie med en enkät som handlade om våld i nära relation, riskhantering och livskvalitet. Då pandemin kom la vi till frågor om pandemin, så att studien kom att handla om våld i nära relation, riskhantering och livskvalitet under pandemi. För att bättre förstå det våld människor utsattes för under pandemin, hur skyddet och stödet fungerade och deras livskvalitet spred vi därför under åren 2021–2023 en enkät till utsatta genom 42 socialtjänster och skyddade boenden. Enkäten fanns tillgänglig på svenska, engelska och arabiska och kunde besvaras i pappersform eller digitalt.

Liksom många andra forskningsprojekt under pandemin fick vi dock betydligt färre svar än vi hoppats på. Anledningarna till detta var förmodligen flera, inklusive att yrkespersoner vi bad hjälpa oss sprida enkäten behövde prioritera sina ordinarie arbetsuppgifter eller att färre fysiska möten med klienter försvårade utdelningen. Detta kapitel bygger därför på enkätsvar från 16 kvinnor som var mellan 25–59 år när de besvarade enkäten. Sex av dem bodde i glesbygd, sex på landsbygd och fyra i en större stad. En hade fått enkäten via socialtjänsten och de resterande 15 från ett skyddat boende de sökt stöd ifrån. Av de kvinnor som besvarade enkäten hade de flesta barn. Antingen med förövaren, med någon annan eller med både förövaren och någon annan.

Utsatthet och tillfredsställelse med livet

Det är vanligt förekommande att våldsutsatta kvinnor är utsatta för flera former av våld och övergrepp. I vår enkät såg vi också detta. Alla hade utsatts för psykiskt våld (t ex blivit hånad, trakasserad, ofredad, hotad eller kränkt på något sätt) och de allra flesta även för fysiskt (t ex blivit slagen, knuffad, sparkad eller skadad), sexuellt (t ex blivit sexuellt ofredad, våldtagen eller sexuellt utnyttjad) och/eller ekonomiskt våld (t ex blivit ekonomiskt utnyttjad eller ekonomiskt utsatt).

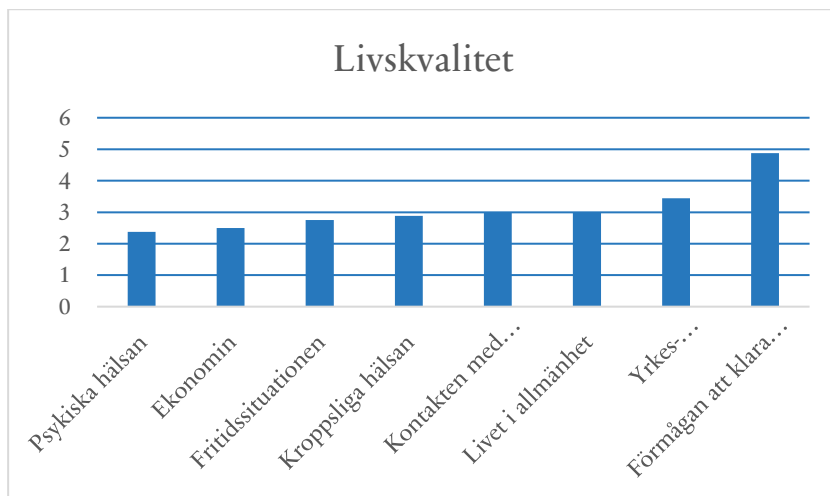
Det är vanligt förekommande att våldsutsatta kvinnor är utsatta för flera former av våld och övergrepp. I vår enkät såg vi också detta. Alla hade utsatts för psykiskt våld (t ex blivit hånad, trakasserad, ofredad, hotad eller kränkt på något sätt) och de allra flesta även för fysiskt (t ex blivit slagen, knuffad, sparkad eller skadad), sexuellt (t ex blivit sexuellt ofredad, våldtagen eller sexuellt utnyttjad) och/eller ekonomiskt våld (t ex blivit ekonomiskt utnyttjad eller ekonomiskt utsatt).

Figur. Rapporterad utsatthet

Kvinnorna hade med andra ord utsatts på många sätt. Det är därmed begripligt att de i genomsnitt skattade sin psykiska hälsa som otillfredsställande (på en femgradig skala). Även sin ekonomi skattade de som otillfredsställande. Fritidssituation, sin kroppsliga hälsa,

kontakten med vänner och bekanta, sitt liv i allmänhet och yrkes-/sysse­l­­sättnings­­situation som ganska otillfredsställande. Trots detta skattade de generellt sin förmåga att klara sig själv som tillfredsställande.

Figur. Rapporterad livskvalitet

Pandemin, våldet och livskvaliteten

Tidigare forskning har visat att många kvinnor upplevde att våldet förändrades i samband med restriktioner under pandemin. I vår studie uppgav fyra (25%) att deras utsatthet för våld förändrats i och med restriktionerna under covid-19-pandemin. Av dessa uppgav tre att psykiskt våld ökat, en att det minskat. Tre uppgav att fysiskt våld ökat, en att det minskat. Tre uppgav att sexuellt våld ökat, två att ekonomiskt våld ökat, en att det minskat och en att det ändrat form. Tre uppgav att det i mycket stor utsträckning ökat på partners hälsoproblem och alkoholvanor.

Sex (37,5%) upplevde att deras livskvalitet under covid-19-pandemin var lika som innan, åtta (50,0%) att den förändrats till det sämre och två (12,5%) att den förändrats till det bättre. I enkäten fanns ett fritextavsnitt som erbjöd möjlighet till fördjupade svar och kvinnornas egna reflektioner.

Några uttryckte att pandemin varit en positiv period för dem som gav dem själva mer kontroll över sitt liv: ”Jag blev fri från våldet och lever ensam idag, jag kunde varit död idag.” Andra uttryckte att pandemins begränsningar varit negativa, t ex för att de känt sig mer ensamma: ”Svårt att skingra tankar med positiva aktiviteter, träffa folk.” En kvinna sa att hon: ”Ej kunnat träffa nära och kära, rädd att covid skulle ta deras liv.” Hälften uppgav att covid-19-pandemin eller hanteringen av den haft någon betydelse för deras möjligheter att söka eller få stöd och hjälp, och den andra hälften att den inte gjort det.

En kvinna beskrev hur hanteringen av covid-19-pandemin haft en betydelse för möjligheterna att söka eller få stöd och hjälp:

Jag fick hjälp komma bort från våldet och med hjälp av lappar till vårdcentralen och covid-19 kan jag själv in på vårdcentralen anhöriga fick inte komma in det var bra så kom jag bort från våldet och döden.

Andra beskrev negativa begränsningar, t ex att det känts allmänt jobbigt eller att de känt sig isolerade: ”Bodde flera mil ifrån familj. Även andra. Blev isolerad från alla.” Samt att: ”Hjälp blev lite begränsad p.g.a. uteblivna träffar IRL.” Vidare berättade en utsatt att: ”Polis och soc har inte velat komma när man larmat.” Bland de ganska få enkätsvaren fanns med andra ord betydande variation.

Reflektioner kring kvinnors utsatthet för våld under pandemi

De som besvarade vår enkät hade utsatts för omfattande våld. Troligen är detta kopplat mer till att de besvarade enkäten i samband med att de sökt skydd och/eller stöd från socialtjänst eller ett skyddat boende än till pandemin. Få uppgav att pandemin påverkat våldet. Om det påverkat, så var det oftast på negativa sätt. De som besvarade enkäten skattade generellt sin livskvalitet som låg. För hälften hade pandemin försämrat livskvaliteten och för hälften försvårade pandemin möjligheten till stöd. Väldigt generellt sett kan man kanske säga att våra resultat ungefär speglar den internationella forskningens dubbelhet. Medan vissa kvinnor upplevde att de förändrade arbetsätten, dvs digitalt, på exempelvis skyddade boenden gjorde att

dessa blev mindre tillgängliga, säkra, användbara och stödjande, medan andra upplevde ingen förändring eller att det blev bättre.

För framtiden är det viktigt att vi tar reda på mer om vilka familjer som löper störst risk att en ny pandemi – genom att begränsa deras sociala kontakter utanför familjen, öka trängsel, förändra familjerutiner och andra stressorer – ökar konflikter och risken för våld i hemmet. Det är också viktigt att samhället har en förberedelse för att hantera att en framtida pandemi även kan begränsa familjers ekonomi och bringa oro, sorg och psykisk ohälsa, vilka också kan öka risken för konflikter och våld. Samtidigt kan restriktioner för att begränsa smittspridning orsaka ensamhet i andra, t ex stödjande, relationer.

Att skydda och stödja våldsutsatta under pandemi

De yrkespersoner som arbetar i verksamheter som har till uppdrag att skydda och stödja människor som utsatts eller riskerar att utsättas för våld av en nära anhörig kan känna sig oroliga om det plötsligt – t ex under en pandemi som kräver restriktioner för att förhindra smittspridning – är färre som söker deras hjälp. Oron kan handla om att utsatta som inte på grund av restriktioner kan eller för att de är instängda med sin förövare, t örs söka hjälp. De kan behöva bereda sig på att vid en framtida pandemi behöva hantera professionella utmaningar till följd av ökade behov, göra anpassningar till nya omständigheter och hantera klienters barriärer för att söka hjälp.

Yrkesverksamma kan också behöva fundera över om de behöver följa nya begränsningar som restriktioner för att begränsa smittspridning medför, förhandla om dem eller göra motstånd mot dem. Exempelvis kan de behöva diskutera vilka arbetsuppgifter som lämpar sig för datoriserade tekniska lösningar eller telefoni och vilka som kräver interaktion med klienter respektive kollegor för att inte riskera klienters välbefinnande. Exempelvis kan man behöva säkerställa att det inte blir svårare för klienter att söka hjälp och eller för verksamheter att skydda dem eftersom våld inte utför en mindre risk för välbefinnandet än en smitta gör. Att söka hjälp per telefon är till exempel kanske omöjligt om man är instängd med sin förövare.

Covid19-pandemin drabbade även barn i många länder hårt. Då skolor stänger kan barn berövas både förutsättningar för att lära sig och viktiga delar av sina sociala nätverk. Barn som lever i familjer med våld kan dessutom berövas ett sammanhang där de känner sig trygga, där de kan berätta om hur de har det hemma och stöd för att hantera sina tankar och känslor kring det våld de upplevt.

Verksamheter med uppdrag att skydda och stödja barn behöver därför utveckla en beredskap inför kommande pandemier för att säkerställa att barn kan berätta och få stöd på samma villkor som vanligt. Dessutom kan verksamheter behöva proaktivt utveckla särskilda möjligheter för att fånga upp och hjälpa våldsutsatta barn under pandemi. Exempelvis kan barn föredra att skicka ett SMS eller meddela via annan kommunikationsplattform framför att ringa.

Vidare läsning

Bennich, Maria & Jönsson, Jessica (2024) Förändrade förutsättningar för människobehandlande arbete inom socialtjänsten under covidpandemin. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 25(4), 28–40. [Visning af: Förändrade förutsättningar för människobehandlande arbete inom socialtjänsten under covidpandemin](#)

Björngren Cuadra Carin & Cuadra Sergio (2022) ”Kommunalt socialt arbete under covid-19-pandemin: Osäkerhet, reglering och kontroll av rummet”, *Socialvetenskaplig tidskrift*, 28(4), s. 417–438. [Visar Kommunalt socialt arbete under covid-19-pandemin](#)

Jämställdhetsmyndigheten (2021) *Coronapandemin ökar risken för våld mot kvinnor och barn.*

Anna-Karin Larsson

Jag är historiker och docent i socialt arbete vid Örebro universitet. I min forskning är jag intresserad av frågor om våld i nära relation. Både utifrån de yrkesverksammas perspektiv och de som utsätts för våld av en nuvarande eller före detta partner. Jag forskar också om barns och ungas hälsa och välmående förr och i dag.

Mammors erfarenhet av våld efter separation

Inledning

Våld i nära relation kan förekomma i flera former så som fysiskt, sexuellt, psykiskt och ekonomiskt. Och våldet avtar inte alltid efter en separation. Det är snarare vanligt att våldet eskalerar och tar nya former. Separation är också en av de främsta riskfaktorerna för dödligt våld av en tidigare partner mot kvinnor.

Att ha gemensamma barn med förövaren innebär även särskilda risker för kvinnor eftersom det ger förövaren möjlighet att använda ytterligare former av våld i olika sammanhang. Situationer där exempelvis gemensam vårdnad kräver regelbunden kontakt öppnar möjligheten för fortsatt våld.

Förövare utnyttjar ibland samhällets institutioner som verktyg för att kontrollera kvinnor genom olika manipulativa metoder. Det kan inkludera att göra anmälningar eller att medvetet fördröja rättsliga processer. Studier har visat att det är vanligt att förövare engagerar sig i vårdnadstvister. Det ger dem möjlighet att behålla makt över kvinnor genom att få tillgång till barnen.

För att hantera våld eller hot om våld, behöver kvinnor som utsätts ofta utveckla egna strategier för dig själv och sina barn vid sidan av samhällets stöd för att hantera och skydda sig från våldet efter separationen.

Skyddsstrategier

För att förbättra skyddsstrategier för kvinnorna och säkerställa att myndigheter aktivt arbetar för att förhindra missbruk av rättssystemet, är det viktigt att förstå hur kvinnorna själva upplever stödet från samhället.

För att skydda sina barn har det visat sig att många kvinnor använder olika strategier, både under och efter förhållandet. Våldet kvinnorna utsätts för kan vara både öppet och dolt. Det senare gör ofta att kvinnor anpassar sig och sitt liv för att inte förarga eller reta upp förövaren. Anpassning blir så en strategi som kvinnor uppger att de använder efter en separation.

Myndigheternas uppgift att riskbedöma

I Sverige är socialtjänsten och polisen två viktiga myndigheter som har i uppgift att ge skydd och stöd till de våldsutsatta kvinnorna. För att förbättra säkerheten för kvinnor och barn behöver dessa myndigheter bland annat bedöma risknivån och föreslå lämpliga insatser. Dock lyckas samhället inte alltid i praktiken att skydda kvinnor och deras barn. Tyvärr hamnar barn ibland i skuggan, och fokus läggs främst på att skydda kvinnorna. Tillgången till skyddsåtgärder beror dessutom ofta på att kvinnorna själva aktivt söker hjälp.

Mammornas berättelser

I en studie vi genomfört som baserades på berättelser från mödrar som varit utsatta för fysiskt och psykiskt våld och som lämnat relationen, försökte vi skapa förståelse för de specifika skyddsbehoven och olika aspekter som måste hanteras för att säkerställa skydd för både kvinnor och deras barn. Studien fokuserar på den komplexa processen där kvinnor aktivt arbetar för att skydda sig själva och sina barn, samt samhällets roll i att ingripa och stödja dem genom denna svåra situation. I citaten har vi bytt ut personernas riktiga namn för att inte avslöja deras identitet.

Att använda egna säkerhetsstrategier

Majoriteten av kvinnorna använde olika säkerhetsstrategier för att hantera våldet själva. Det inkluderade att planera för att hantera förövarens aggression och vara redo att fly om nödvändigt. De försökte också minska risken genom att begränsa kontakten med förövaren, undvika honom och hålla fysiskt avstånd. Anpassningar i beteendet, som nämndes tidigare, kunde innebära att undvika att provocera förövaren.

Kvinnorna berättade att de innan separation noga övervakade sina partners humör och beteende för att förhindra våld. De anpassade sitt beteende för att undvika att trigga förövaren och säkerställde att barnen var medgörliga. De kunde också försöka att hålla barnen fysiskt borta från våldsamma situationer och försöka undanhålla barnen tecken på misshandel.

För att säkra sina hem berättade kvinnorna att de vidtog åtgärder som att byta lås, försegla brevlådor och blockera förövaren från telefoner och digitala konton. De utarbetade säkerhetsplaner som svar på våldsamma beteenden och hot om polisengagemang eller mobilisering av sociala nätverk för att skydda sig och sina barn.

Vid behov sökte de också skydd hos myndigheter som socialtjänsten och polisen. "Sofie" skrev ner allt hon mindes efter samtalen med socialtjänsten för säkerhets skull:

Jag var så himla rädd om jag, vad jag säger, hur jag förmedlar mig så efter samtalen med dem så satt jag och skrev ner. Ja, men det som jag mindes [...] Det som jag hade antecknat, det kunde jag se i deras. Så, jag kunde slappna av lite och se att...de förvränger inte, de underlåter inte att de är något. De utlämnar inte saker. Jag är förstådd på rätt sätt, så jag kunde slappna av där.

Att söka samhällets skydd

Samhällstjänster som socialtjänsten, polisen och familjerätten var de aktörer som kvinnorna berättade att de haft kontakt med och sökt stöd från. Kvinnornas mål var att samarbeta med myndigheter genom

att förse dem med nödvändig information och framhäva allvaret i situationen. De betonade de risker och omedelbara hot som de och deras barn stod inför. Vid upprepade tillfällen rapporterade de återkommande våld, särskilt riktat mot barnen, och sökte skydd från olika myndigheter.

För att understryka allvaret i situationen deltog vissa kvinnor aktivt i utredningsprocessen. De tillhandahöll myndigheterna viktig information och bevis, inklusive skärmdumpar av textmeddelanden, e-postmeddelanden eller dagboksinslägg. Dessutom informerade de socialtjänsten om barn över 18 år som bodde i samma hushåll som också kunde upplevas utsatta och oskyddade. Lisas som vi intervjuade berättade om svårigheten i situationen när hon sökte hjälp från myndigheterna.

Jag var ju så traumatiserad själv och jag var helt krossad i hela mig liksom. Hela skallen. Jag kunde knappt tänka. Och, men sen så var det, det här för att skydda barnen så visste jag att nu måste jag prata. Så jag berättade allting men jag var ju rädd också att han ska mörda mig.

Att nyttja samhällets skydd

De skyddsåtgärder som erbjöds, som skyddade boenden och rådgivning, riktades främst mot kvinnorna, även om barnen också flyttade med. Vissa kvinnor upplevde att dessa åtgärder inte beaktade deras familjers unika omständigheter, vilket tvingade dem att antingen anpassa sig eller avvisa hjälpen. Kvinnor som gick med på att flytta till skyddade boenden berättade att de gjorde det på grund av hot mot deras säkerhet eller på grund av påtryckningar från socialtjänsten, som hotade att ta ifrån dem barnen om de inte flyttade. Alicia berättade att socialtjänsten varnat henne för att lämna det skyddade boendet och återvända hem:

'Om du åker hem så kanske vi anser att du inte har [dottern] eller ja ansvarar för henne på rätt sätt'. Så i princip menade de att 'om du åker hem så tar vi ditt barn'. Så att jag... ja det var lite orättvist tycker jag. För att de kom ju inte så mycket med idéer på min hemkomst eller möjligheter att få komma

hem utan de sa att ja de ville egentligen ge mig skyddad identitet och förflytta mig och [dottern].

En del kvinnor valde dock att återvända hem kort tid efter att ha flyttat till skyddade boenden på grund av oro för dess påverkan på barnens välbefinnande, inklusive störningar från skolan och vänner samt arbets- och bostadsbekymmer.

De kvinnor som inte ville flytta berättade att de hade erbjudits rådgivning och säkerhetsplanering för att skydda dem och deras barn. När kvinnor inte kunde eller ville flytta tog de ibland saken i egna händer genom att söka hjälp från familjemedlemmar eller se till att polisen ingrep för att de skulle få hjälp återvända hem.

Kvinnorna redogjorde för att rådgivning från de yrkesverksamma medförde att de lärde sig strategier, som att begränsa kontakten med förövaren under besök, för att skydda sig själva och sina barn. Vissa av dem använde redan dessa strategier innan samtalsstöd, medan andra lärde sig dem under sessionerna.

Några kvinnor upplevde svårigheter med att begränsa kontakten, särskilt när barnen bodde varannan vecka med förövaren. Det var inte ovanligt att de beskrev hur förövaren utnyttjade barnen och vårdnaden för att behålla kontrollen. Några av kvinnorna upplevde att skyddet var otillräckligt och de kände att de och deras barn behövde mer omfattande skydd för att undvika att bli offer igen.

Att överbygga klyftor i samhällets skydd

Kvinnor som upplevde de tillgängliga skyddsåtgärderna som otillräckliga stod inför fortsatt våld och tog ofta egna initiativ för att överkomma bristerna i stödet. Det innebar att de behövde sträva efter ensam vårdnad, planera för sin egen säkerhet och i värsta fall lämna sin hemstad. För att säkerställa sina barns säkerhet skapade de säkerhetsplaner tillsammans med barnen och instruerade dem att kontakta dem om något inträffade under besök hos deras pappa.

Kvinnor rådde exempelvis även barnen att undvika att ringa dem när deras pappa var närvarande. De samordnade säkerhetsplaner med sina arbetsplatser och med sina barns skolor eller förskolor. Flera berättade

att gemensam vårdnad blev en utmaning när det kom till att be skolan eller förskolan att neka pappan tillgång till barnen. Sarah berättade:

Dagispersonalen de är informerade därför att där finns det en stor risk att han åker och hämtar (yngsta dottern)! Bara för att. [...] Problemet är ju att vi har ju gemensam vårdnad.

Gemensam vårdnad och umgängesrätt hindrade kvinnorna från att bryta kontakten med förövaren och förneka honom tillgång till barnen, vilket var det råd de oftast fick från socialtjänst och barnavård. För att täcka denna klyfta ansökte kvinnorna i flera fall om ensam vårdnad och begärde begränsad eller ingen kontakt mellan barnen och förövaren. Vid umgänge krävdes dock fortfarande någon form av kontakt vilket kunde utgöra problem och risker.

Kvinnorna upplevde ofta att de lämnades att hantera umgängen på egen hand, även när socialtjänsten uppfattade faran som tillräckligt hög för att rekommendera flytt till ett skyddat boende. Detta lämnade kvinnorna och deras barn sårbara och oskyddade. Vissa kvinnor lyckades ändå ta kontroll över umgängen genom att få välja plats och tid. Patricia berättade hur hon organiserade möten på offentliga platser för att säkerställa säkerheten.

Han skriver meddelande att han vill träffa barnen. Jag säger ok, du vill träffa barnen. Han säger ok. Gå till köpcentret. Sitt i cafeteria eller McDonalds. Jag ska hämta barnen. Sitt med dem, träffa dem.

Även om umgängen nästan gjorde det omöjligt för flera av kvinnorna att skydda sig och sina barn, kunde ensam vårdnad ge dem möjlighet att flytta från staden där förövaren bodde. Några kvinnor gjorde detta för att undkomma våldet eller komma närmare sina nära och kära.

Att söka ensam vårdnad kunde förbättra situationen för kvinnor och barn, men detta krävde ofta tillgång till kunskap och resurser. Kvinnor, och i synnerhet de som saknade kunskap om rättsliga processer och hade begränsade ekonomiska resurser, kunde tvingas kämpa med höga advokatkostnader.

Att ge upp och leva utan samhällets skydd

När kvinnor och barn som inte fick tillräckligt skydd från våld från samhället och inte kunde eller ville flytta, hamnade i en utsatt situation. I vår studie kunde vi se att dessa kvinnor ofta kände sig maktlösa, framförallt de som hade yngre barn tillsammans med förövaren. Trots upprepade försök att få mer hjälp, upplevde de att samhällets stöd inte var tillräckligt.

De stod inför svåra val, som att behöva upprätthålla kontakt med förövaren på grund av domstolsorder för umgängesrätt. De upplevde att försök att få extra skydd från myndigheter gav litet eller inget resultat. Maktlösa i sin situation tvingades de motvilligt acceptera ett liv där våld blivit en del av vardagen. Lisa var en av dem:

Jag skulle göra vad som helst för mina barn, och jag har gjort det. Men under dessa omständigheter blir man väldigt utbränd, trött och hopplös. Hopplös därför att oavsett vad jag gör, oavsett vad jag har gjort, finns det ingen hjälp. Så jag är den som bär allt. Det är bara jag som bär allt. Allt är mitt ansvar.

Sammanfattningsvis

Studien vi genomförde undersökte hur kvinnor som utsatts för våld i nära relationer skyddar sig själva och sina barn efter en separation. Trots ett välutvecklat samhällssystem för skydd i Sverige visade det sig att kvinnor ofta behöver ta egna initiativ för att hantera hot och risker. Deras strategier inkluderade att begränsa kontakt med förövaren, skapa säkerhetsplaner och involvera sina sociala nätverk. När dessa egna strategier inte räckte sökte kvinnorna skydd från samhället, men detta var inte alltid tillräckligt.

Studien visade att myndigheters utredningar kunde upplevas bristfälliga, och kvinnorna kände sig tvungna att aktivt påverka myndigheterna för att få erkännande och skydd. Samhällets erbjudna skydd, såsom skyddade boenden och rådgivning, kom ofta med konsekvenser som begränsade kvinnornas möjligheter att fullt ut utnyttja dem. Skyddet från samhället skedde ofta på bekostnad av inskränkt livsutrymme.

För kvinnor med barn med förövaren visade det sig att situationen var särskilt komplex. Gemensam vårdnad och umgänge hindrade kvinnorna från att bryta kontakten helt med förövaren. En tolkning är att samhällets skydd inte alltid är anpassat till kvinnors och barns unika situation. Många kvinnor stod inför ekonomiska utmaningar och kände sig tvungna att återvända hem trots riskerna för våld.

Resultaten visar att samhällets skydd för våldsutsatta kvinnor inte kan tas för givet och att kvinnor behöver mer anpassade och resursstarka stödstrukturer för att fullt ut kunna skydda sig själva och sina barn.

Vidare läsning

- ROKS. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige. (2016). *Våld och vårdnad. Lagstiftning och praxis*. Stockholm: Roks.
- Sinisalo, Eveliina & Moser Hällén, Linn. (2018). *Våld i nära relationer: socialt arbete i forskning, teori och praktik*. Stockholm: Liber.
- Vikander, M., Larsson, A. K. L., & Källström, Å. (2023). Managing post-separation violence: mothers' strategies and the challenges of receiving societal protection. *Nordic Social Work Research*, 14(3), 360–373. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2023.2285988>.

Jacqueline Lindblom

Jag är kriminolog och arbetar som forskningsassistent i RiskSam och som adjunkt i kriminologi vid Örebro universitet. Mina forskningsintressen rör partnervåld och stalkning.

Stalkning av en före detta partner

Inledning

I Sverige har en av tio någon gång blivit utsatt för stalkning. Det är således ett utbrett och allvarligt problem som kan få stora konsekvenser för de utsatta, deras närstående och samhället i stort. Stalkning innebär upprepade kontakter med en person mot dennes vilja och som kan resultera i rädsla hos den utsatta.

Relationen mellan stalkaren och den utsatta kan variera, där stalkaren kan vara en före detta partner, en bekant eller en främling. En tredjedel av alla stalkare är en före detta partner, vilket innebär att det har funnits en intim relation mellan parterna som nu är avslutad. I de stalkningsärenden som polisanmäls återfinns dessa stalkare i tre av fyra fall. Det innebär att före detta partners anmäls för stalkning oftare än både bekanta och främlingar, vilket gör att yrkesverksamma många gånger möter just denna grupp när de hanterar stalkning.

Det här kapitlet syftar till att ge en fördjupad förståelse av stalkning av före detta partners och hur detta beteende kan hanteras och förebyggas av professionella. Här lyfts också vilka utmaningar som kan uppstå i arbetet och hur RiskSam-modellen kan fungera som stöd i arbetet.

Stalkningsbeteenden

Stalkning omfattar en bred variation av beteenden. Det är vanligt att stalkaren börjar med någon form av oönskad kommunikation. I takt med att mobiltelefoner och datorer har blivit integrerade i vår vardag använder sig stalkaren ofta av telefonsamtal, sms, mejl, olika former av sociala medier eller internetsidor för att kommunicera med den

utsatta. Stalkaren kan också använda traditionella kommunikationssätt, som att skriva brev eller lämna lappar.

I de fall stalkaren upplever att försöken till kommunikation inte leder till önskat resultat kan stalkningen eskalera till ett sökande av fysisk kontakt. Detta genom att dyka upp utanför den utsattas arbetsplats eller hem. Genom att kartlägga den utsattas vanor kan stalkaren även iscensätta "tillfälliga" möten, till exempel i mataffären, på gymmet eller vid en busshållplats. Dessa till synes slumpmässiga möten är i själva verket ofta planerade och kan skapa en stark känsla av intrång och övervakning hos den utsatta.

Stalkningsbeteenden för före detta partners

Före detta partners har en större tendens att låta stalkningen eskalera till ett sökande av fysisk kontakt. Detta kan delvis förklaras genom att den tidigare relationen har resulterat i att stalkaren har mycket kunskap kring den utsatta. Denna kunskap kan bland annat inkludera information om den utsattas rutiner, liksom var personen handlar, tränar och hur personen tar sig till och från skola eller jobb, samt dagar och tider för dessa aktiviteter. Detta gör det enklare för stalkaren att arrangera "spontana" möten. Gemensamma barn eller vänner kan dessutom göra det svårare för den utsatta att bryta kontakten helt. Dessa relationer kan också ge stalkaren ytterligare möjligheter att få tillgång till information om den utsattas liv, även vid förändrade rutiner.

Stalkningsbeteenden som uppvisas av före detta partners är ofta allvarligare, grövre och mer frekventa än i andra stalkningsfall. Forskning visar att hot och våld är särskilt vanligt förekommande i denna grupp. Detta kan delvis förklaras genom att det kan ha förekommit våld i den tidigare relationen och att detta våld tenderar att fortsätta efter att relationen avslutats. Det kan också förstås genom de starka motiv som ligger bakom stalkningen från före detta partners.

Motivet till stalkning

Anledningen till att före detta partners utövar stalkning kan skilja sig. Det kan handla om hämnd eller försoning eller både hämnd och försoning. När stalkaren söker hämnd är motivet ofta att skrämma, utöva kontroll eller makt över den utsatta. Stalkare som söker försoning drivs istället ofta av en besatthet eller en förvrängd tro om att det är möjligt att återuppliva relationen. De som söker både hämnd och försoning kan drivas av en kombination av dessa motiv. Trots de varierande motiven tycks alla stalkare en gemensam faktor – de har en stark motivation som driver dem.

Återfall i stalkning

Återfall i stalkning är fortfarande ett relativt outforskat område. Den forskning som finns tyder på att det är vanligt förekommande. Stalkningens upprepande karaktär, tillsammans med den besatthet och svårighet att släppa taget som stalkare ofta upplever, kan förklara varför återfall är så vanligt. Många stalkare som är före detta partners kämpar med att bearbeta de känslomässiga sår som skapats av den avslutade relationen, vilket gör att de fortsätter att engagera sig i beteenden som är destruktiva, både för dem själva och för den utsatta. För att minska risken att stalkare återfaller är det viktigt att arbeta med att bryta den negativa cykeln av stalkning.

Verksamheter som arbetar för att motverka stalkning

Många verksamheter kommer i kontakt med stalkning och kan på olika sätt bidra i arbetet med att motverka problematiken, hantera stalkare och stödja utsatta. Två verksamheter som är centrala i arbetet är Polismyndigheten och Socialtjänsten.

Riskbedömning och riskbedömningsinstrument

En viktig del i arbetet för att motverka stalkning är att genomföra riskbedömningar. Dessa utgör en central grund för att förhindra återfall i stalkning. Syftet med riskbedömningar är att identifiera de mest avgörande faktorerna som påverkar risken, vilket sedan möjliggör utveckling av en effektiv och individanpassad riskhantering. Det finns flera olika instrument som används av

yrkesverksamma för att bedöma risk, nedan följer en genomgång av de mest använda instrumenten i en svensk kontext.

SARA:SV

Ett av de mest använda riskbedömningsinstrumenten för våld i nära relation är *Spousal Assault Risk Assessment guide: Short Version*, SARA:SV (eng B-SAFER)⁵. Det används framför allt av Polismyndigheten och är utformat för att stödja yrkesverksamma att bedöma risker för våld i nära relation. Instrumentet omfattar en checklista med tio riskfaktorer för gärningspersonen, fem sårbarhetsfaktorer för den utsatta samt summering av risker. Med anledning av svårigheten att identifiera stalkning samt att särskilja det från våld i nära relation används SARA:SV ofta även för att bedöma risker för stalkning som rör före detta partners.

SAM

Ett annat riskbedömningsinstrument, som är utformat för att stödja yrkesverksamma att bedöma risker för stalkning, är *Stalking Assessment and Management (SAM)*⁶. SAM används ofta av Polismyndigheten för att bedöma risker för stalkning, bland annat för före detta partners. Instrumentet omfattar en checklista med 20 riskfaktorer för gärningspersonen, tio sårbarhetsfaktorer för den utsatta samt summering av risker.

---

⁵ Kropp, P. R., Hart, S. D., & Belfrage, H. (2010). *Brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER, 2nd ed.)*. User manual. Vancouver: Proactive Resolutions. Svensk översättning: *Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV: Version 2)*. Användarmanual. www.evidensbaseradkrim.se

⁶ Kropp, P. R., Hart, S. D., & Lyon, D. R. (2008). *Guidelines for stalking assessment and management (SAM): User manual*. Vancouver: Proactive Resolutions. Svensk översättning: *Riktlinjer för bedömning och hantering av risker vid stalkning (SAM)*. Användarmanual. www.evidensbaseradkrim.se

FREDA-farlighetsbedömning

FREDA⁷-farlighetsbedömning är ett annat instrument som är utformat för att stödja yrkesverksamma i att bedöma risker för våld i nära relation. Det används främst av Socialtjänsten för sitt ursprungliga syfte, men används också för att bedöma risker för stalkning av före detta partners. Instrumentet omfattar 19 riskfaktorer, en fråga om suicidtankar hos den utsatta samt en farlighetsnivå baserat på en sammanräkning av instrumentets faktorer.

Utmaningar i bedömning av risk

Forskning visar att yrkesverksamma har bra stöd i de nämnda instrumenten när de ska riskbedöma. SARA:SV och FREDA har haft framgång vid bedömningar för våld i nära relation och SAM har visat sig fungera effektivt vid bedömningar av stalkning i allmänhet, utan att fokusera på en specifik typ av stalkare.

Bedömningar utförda med instrumenten blir dock mindre träffsäkra när det gäller att bedöma risk för stalkning av före detta partners. Detta innebär att det är svårt att identifiera vilka individer som har en högre respektive lägre risk att återfalla i stalkning, vilket i sin tur försvårar utvecklingen av effektiva strategier för riskhantering. Frågan är varför dessa instrument inte fungerar lika bra i just dessa fall?

Bristande instrument

En möjlig förklaring till att riskbedömningarna inte blir tillräckligt precisa vid stalkning av före detta partners är att instrumenten inte är utformade för att hantera den specifika problembilden.

SARA:SV och FREDA är utvecklade för att bedöma risk för våld i nära relationer, men de är inte specifikt anpassade för stalkning. Trots

---

⁷ Socialstyrelsen. (2014). Manual för FREDA: Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. Art 2014-6-15 FREDA - Socialstyrelsen

att dessa instrument kan identifiera generella riskfaktorer för våldsamt beteende, fångar de inte alltid de nyckelfaktorer som är avgörande för att bedöma risk vid stalkning. Ett exempel på detta är att instrumenten saknar förmåga att fånga upp stalkarens kartläggning av den utsattas rutiner, vilket är en central faktor för att förstå eskaleringen av stalkning.

SAM är utvecklat för att bedöma risk vid stalkning, men instrumentet riktar sig inte specifikt mot före detta partners. Trots att SAM kan identifiera allmänna riskfaktorer för stalkning, kan det sakna specifika faktorer som är avgörande för att bedöma risk för före detta partners. Denna grupp stalkare skiljer sig från andra bland annat genom deras motivationsdrivna behov av att återupprätta en förlorad relation och deras känslomässiga koppling till den utsatta genom den tidigare relationen. Intensiteten och naturen av stalkningen av före detta partners kan göra att SAM inte fångar de faktorer som är avgörande för att göra en träffsäker riskbedömning i dessa fall.

Kunskap och kompetens att bedöma

Stalkning av före detta partners är väldigt komplext. Detta beror framför allt på den emotionella kopplingen och relationens historia, att stalkningen ofta eskalerar, att stalkaren tenderar att vara väldigt motiverad samt att de stalkningsbeteenden som uppvisas ofta är allvarligare, grövre och mer frekventa. Att riskbedömningarna inte når önskvärt resultat skulle kunna vara att det blir fel i själva bedömningen. Forskning visar att dessa stalkare tenderar att bedömas med en hög risknivå. Detta med anledning av dels de ovan nämnda faktorerna, dels stalkningens upprepade beteenden.

Att före detta partners generellt blir bedömda med hög risknivå kan tyda på att det finns en utmaning med att identifiera vilka faktorer som är särskilt viktiga för en hög risknivå. Med anledning av att stalkning av före detta partners kan vara väldigt komplicerat krävs att de som arbetar med riskbedömningar har god kunskap inom instrumentet och stalkning av före detta partners. Utbildning inom ämnet är därför viktig och kan bidra med en ökad förståelse och mer precist arbete med att identifiera riskfaktorer i dessa ärenden.

Riskhantering

När riskbedömningen är genomförd ska lämpliga insatser implementeras utifrån den bedömda risknivån. Riskhantering för stalkning kan variera stort. Den kan bestå av insatser som syftar till att försvåra för stalkaren att fortsätta med sitt beteende, exempelvis genom utfärdande av ett kontaktförbud. Insatser kan även riktas mot den utsatta, bland annat i form av stöttande samtal.

För att polis och socialtjänst ska kunna arbeta effektivt och minska risken för återfall krävs ofta en kombination av insatser som är samordnade.

Utmaningar med riskhantering och insatser

Riskhantering vid stalkning av före detta partners rymmer flera utmaningar. En central svårighet är att alla stalkare inte är mottagliga för insatser. För vissa kan insatser av olika slag vara effektiva. För andra kan insatser upplevas som provocerande och i värsta fall leda till en ökad risk för våld. Därför är det avgörande att riskhanteringen anpassas efter den individuella situationen.

Forskning visar att riskhantering inte alltid baseras på genomförda riskbedömningar. Detta innebär både slöseri med resurser och risken att ineffektiva insatser implementeras, vilket kan leda till att återfallsrisken kvarstår och de utsatta inte får adekvat stöd. Vid stalkning av före detta partners är riskbedömningarna ofta otillförlitliga, vilket försvårar utformningen av effektiva åtgärder.

En annan utmaning med riskhantering i stalkingsärenden är verksamheters brist på samarbete, vilket innebär att arbetet med insatser har en tendens att ske i stuprör och parallellt istället för i samverkan. Helhetsbilden kan då gå förlorad. Det parallella arbetet kan leda till att viktiga behov förbises och att relevanta insatser inte implementeras.

RiskSam

Utmaningarna med att riskhanteringen inte bygger på den utförda riskbedömningen samt att arbetet sker parallellt kan underlättas med

hjälp av RiskSam-modellen som är tänkt att fungera som en brygga mellan riskbedömning och riskhantering.

RiskSam-modellen erbjuder vägledning för polisen i att anpassa riskhanteringen till den risknivå som identifierats i riskbedömningen. När en riskbedömning har genomförts kan RiskSam-modellen hjälpa yrkesverksamma att kartlägga de mest betydelsefulla faktorerna kopplade till risk, sårbarhet och skydd i det specifika stalkningsärendet. Detta gör det möjligt att fastställa ärendets prioritet och utveckla en skraddarsydd riskhanteringsplan, vilket ökar chansen för en effektiv riskhantering.

En central del av RiskSam är också samverkan mellan olika aktörer. Genom att etablera ett arbetssätt som stödjer samsyn, ett gemensamt språk och enhetliga arbetsmetoder förbättras kommunikationen mellan professioner, vilket kan tänkas underlätta samverkansarbetet och därmed minska risken för att riskhanteringen blir verksamhetsbunden och sker i stuprör.

Sammanfattningsvis

- Stalkning av före detta partners är ett komplext och allvarligt problem som kännetecknas av mer frekventa och grova beteenden. Dessa fall utgör en stor del av de anmälda stalkningsärendena, vilket gör att yrkesverksamma ofta möter dessa förövare i sitt arbete.
- Riskbedömningar för stalkning av före detta partners har svårt att förutsäga risk för återfall och allvarligt våld. Detta kan tänkas bero på att det inte finns ett specifikt riskbedömningsinstrument för denna typ av problematik, eller på grund av den komplexitet som gör bedömningarna utmanande.
- Forskning betonar att riskhantering och insatser bör anpassas individuellt och grundas på strukturerade riskbedömningar. Bristande träffsäkerhet i bedömningarna försvårar utformningen av effektiva åtgärder, vilket understryker behovet av ytterligare forskning kring riskbedömning och hantering vid stalkning av före detta partners.

- Samverkan mellan olika aktörer, som polis och socialtjänst, är central för att säkerställa effektiva insatser. Modeller som RiskSam med fokus på samverkan kan öka möjligheterna för en mer framgångsrik riskhantering.

Vidare läsning

BRÅ, Brottsförebyggande rådet (2006). *Stalkning i Sverige. Omfattning och åtgärder*. Rapport 2006:3. www.bra.se

BRÅ, Brottsförebyggande rådet (2015). *Olaga förföljelse*. Rapport 2015:2. www.bra.se

Susanne Mattsson

Jag är forskare och adjunkt på nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet. Jag har tidigare jobbat kliniskt med medicinskt ombändertagande och terapeutisk behandling av kvinnor som utsatts för våld i nära relation och/eller sexuella övergrepp. Jag undervisar och forskar om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation med fokus på faktorer relaterat till trauma till följd av våld i nära relation, sexuella övergrepp och eftervåld.

Vad är eftervåld?

Inledning

Varje år publicerar Institutet för språk och folkminnen en lista med så kallade nyord. Detta gör man utifrån tanken om att alla levande språk kontinuerligt utvecklas på så sätt att nya ord och uttryck bildas kontinuerligt medan andra glöms bort och försvinner eller ändrar betydelse. De nya orden i ett språk blir ett slags spegel av samhället på så sätt att de ofta är kopplade till stora världshändelser och nya samhällsfenomen. År 2021 ingick ordet *eftervåld* i denna lista för nyord med definitionen: ”psykiskt våld i form av kränkningar eller trakasserier som riktas mot en före detta partner som tidigare har utsatts för våld eller övergrepp.” Företeelsen är inte ny men nyordet speglar ett fenomen som allt mer börjat uppmärksammas i samhället. Eftervåld är nu ett sammanhållet begrepp av en samling fenomen eller ett mönster som myndigheterna behöver förstå för att kunna motverka och för att de utsatta ska kunna få adekvat stöd

Möten med våldsutsatta i kliniskt arbete

Begreppet eftervåld ringar in den problematik jag ofta såg under de år jag jobbade kliniskt med stödsamtal och terapeutisk behandling av våldsutsatta kvinnor. Denna var inte sällan långvarig, dels utifrån det trauma upplevelser av våld i nära relation ofta leder till, dels i och med att det var så många som aldrig blev riktigt fria att påbörja behandling och läka från sina trauman eftersom våldet trots separationen fortsatte. Jag började så småningom se ett mönster av att

många av de kvinnor jag mötte med tiden började må allt sämre, långt efter att de lämnat förövaren. Detta i sig är förvisso inte konstigt då den utsatta får utrymme att känna efter och bearbeta erfarenheterna av våldsutsattheten. Det är inte heller ovanligt att man under en psykologisk behandling i perioder mår sämre då det ofta ingår i det terapeutiska arbetet att konfronteras med smärtsamma erfarenheter och minnen då detta kan vara en del av läkningsprocessen. Men det jag utöver detta ofta såg handlade om sekundär viktigmisering, vilket innebär fortsatt våld i och med olika typer av invalidering från samhällsaktörer. Alltså osynliggörande av våldet och skuldbeläggande av den utsatta i mötet med till exempel socialtjänst och rättsväsende vilket ibland kunde upplevas som ett svårare svek att bära än våldet från förövaren.

Eftervåldets former

Den litteratur som finns om eftervåld fokuserar främst på faders våld mot mödrar och detta är troligen relaterat till den ökade sårbarhet det innebär att ha gemensamma barn med en förälder som utövar våld i relationen före såväl som efter separation. En annan tänkbar förklaring är troligen det flertal arenor som förövaren i och med gemensamma barn kan använda sig av för att fortsätta utöva våld.

Eftervåldet kan vara omfattande och kan innebära exempelvis långdragna vårdnadstvister, stalkning, smutskastning och trakasserier av olika slag, och olika former av sabotage. Det är ett komplext och mångfacetterat fenomen som kräver kunskap och adekvat respons från samhällsaktörer som är satta att ge stöd och skydd, såsom socialtjänst, rättsväsende och hälso- och sjukvård.

Olika typer av våldsutövare

Man har inom forskningen identifierat olika typer av våldsutövare vilket på forskarspråk brukar kallas för våldstypologier. Det som främst skiljer dessa typologier åt är huruvida våldet utövas för att kontrollera en situation eller en person. Med andra ord innebär det att våldet kan vara antingen situationsbaserat och ett resultat av att en eller ett flertal konflikter urartar alternativt vara präglad av tvångsmässig kontroll och detaljstyrning av den utsattas hela tillvaro.

Eftervåld är ofta en följd av relationer där uttrycken för våld präglas av en förövare som utövar tvångsmässig kontroll. Denna typ av våldsutövande innebär både våldsamma och icke-våldsamma handlingar och taktiker såväl som både kriminella och icke-kriminella handlingar som utövas för att dominera och kontrollera och frånta sin partner hennes egen fria vilja. I forskning där man undersökt detta närmare beskrivs denna typ av våld som en ständig attack på den utsattas identitet, hennes möjlighet att vara autonom och på möjligheten att behålla viktiga relationer och betydelsefulla aktiviteter och intressen. Det inskränker alltså på olika sätt på hela livsutrymmet och gör våld på stora delar av den utsattas livsutrymme och mänskliga rättigheter. Det är därmed mycket viktigt att yrkesverksamma inom socialtjänst, polis och rättsväsende har kunskap om våldets olika uttryck och kan göra de riskbedömningar som krävs.

Hur kan eftervåldet se ut?

I mina möten med våldsutsatta såg jag att det kunde se väldigt olika ut vad gäller kontakten med förövaren. Det var inte alltid det fanns en förövare med i bilden som stalkade och försökte få tillbaka kvinnan. Det rörde sig oftare om andra saker som inte sällan hade med barnen att göra, såsom vårdnadstvister, tvångsumgänge med den våldsutövande föräldern, förhindrande av stöd till barn, trauma hos barn och alla de följder det kan innebära.

Det kunde också röra sig om ekonomiskt våld som till exempel upprepade stämningar där förövaren som hade en dålig ekonomi fick ekonomiskt stöd för att driva rättsliga processer mot den utsatta emedan hon som arbetade hårt, var högpresterande och hade en god inkomst inte fick något stöd. Detta ledde till att den utsatta, för att försöka skydda sitt/sina barn var tvungen att använda alla sina besparingar på advokatkostnader och därmed inte kunde lägga pengar på saker som skulle gagna henne och barnen i processen att komma vidare efter våldet.

Det kunde handla om bodelning som drog ut på tiden vilket ibland satte kvinnan i skuld och i en dålig ekonomisk situation då hon var tvungen att ta lån med ofördelaktiga räntevillkor. Jag såg ofta också

kvinnor göra avkall på diverse rättigheter då deras enda önskan var att bli lämnade i fred och försäkra sig om sin och eventuella barns säkerhet. Detta kunde röra sig om ekonomiska såväl som juridiska rättigheter vilket i förlängningen drabbade kvinnan och barnen negativt. Utöver det såg jag också normalisering (hur de utsatta förringade det våld de varit i) och internalisering (hur de utsatta själva tog på sig skulden för våldet) på nära håll och hur också detta gjorde att det ibland var oerhört svårt för den utsatta att värja sig mot den smutskastning, gaslighting och skuldförskjutning som ofta förekom också efter separationen. Detta kunde fortgå genom förövarens umgänge med barn, kontakt med rättsväsendet, vänner, arbetsplats och andra delar av omgivningen.

Uppbrott och behov av stöd och skydd

Om en våldsutsatt person vågar lämna förövaren, ett steg som många inte vågar ta på grund av olika hot mot dem själva eller deras barn, finns det ofta en förhoppning om att hon så småningom ska kunna skydda sig själv och sina barn och söka upprättelse för vad hon har fått utstå. I detta skede kan en polisanmälan göras och en ansökan om ensam vårdnad lämnas in för att skydda barnen från fortsatt våld. Detta innebär ofta utredningar hos familjerätten och samverkan med polisen och andra instanser inom rättssystemet. Samtidigt finns det ofta barn som mår psykiskt dåligt som den våldsutsatta förväntas stödja och ta hand om trots de egna psykiska och fysiska följderna av det våld som hon och barnen har upplevt. I denna särdeles svåra situation torde man kunna förvänta sig att den våldsutsatta får stöd från de samhällsaktörer som har till uppgift att skydda sina medborgare från ytterligare skada genom att förebygga fortsatt våld och sätta gränser för våldsutövaren. Istället marginaliseras ofta det våld som den våldsutsatta berättar om och omformuleras inte sällan till samarbetsfrågor och konflikter.

På samma sätt möts inte sällan barns berättelser om det våld och den rädsla de upplever med misstänksamhet och idéer om att mamman är överbeskyddande och indoktrinerar barnen för att fjärma dem från pappan. Mitt i detta förväntas den våldsutsatta föräldern skydda sina barn från förövarens våld samtidigt som hon riskerar att dömas till

vite eller anklagas för umgängessabotage om hon förhindrar umgänge mellan barnet och förövaren och i förlängningen förlora vårdnaden till förövaren. Detta kan innebära att den våldsutsatta drivs till att medverka till att barnet tvingas till umgänge trots rädsla och skräck och trots insikt om att barnet riskerar att fara illa.

Institutionellt svek och sekundär viktimisering

Sammantaget leder samhällets svek till att den våldsutsattas motstånd mot brottliga handlingar undertrycks av både förövaren och de samhällsorganisationer som är avsedda att motverka och förebygga brott. På så sätt behåller förövaren, med samhällets hjälp, rätten att fortsätta begå brott mot sin tidigare partner och eventuella barn. Barnen i sin tur tvingas växa upp i denna dynamik och riskerar att lära sig att våld är en strategi för att navigera i livet. De riskerar också att få svårigheter att interagera med jämnåriga, koncentrera sig i skolan, hantera känslor och andra konsekvenser vilket kan äventyra deras framtida möjligheter till ett fungerande liv. Som ett resultat av institutionellt svek och rättsövergrepp osynliggörs allvarliga brott mot kvinnor och barn och lämnar dem därmed åt sitt öde.

Följder av bristande respons från samhället

Samhällets respons på våld efter separation har avgörande följder för kvinnor och barn då tillvaron efter separation från en våldsutövande partner kan vara präglad av hot, trakasserier, skrämsel, makt- och kontrollutövanden, intrång, fångenskap och förövarens ständiga närvaro vilken kan kvarstå en lång tid efter separationen. Eftersom de här faktorerna existerar i en rättssociologisk kontext finns risk att de reproduceras då de influeras av den historiska och kulturella miljö de befinner sig i vad gäller normer, strukturer och lagstiftning och inte minst tolkningar av den, vilket i sin tur präglar den övergripande kontexten inom vilken eftervåld utspelar sig. Detta kan leda till att våldsutsatthet efter separationen på olika sätt osynliggörs av de aktörer som är satta att ge stöd och skydd samt förhindra att våldet fortsätter. I och med detta vidmakthålls också i många fall den sociala isolering som kvinnan utsatts för i relationen också efter att relationen tagit slut eftersom hon lämnas åt sitt öde. Dessa olika

faktorer utgör ett hinder för hälsa och livskvalitet samt för återtagandet av våldsutsattas berättigade livs- och handlingsutrymme. Då man levit i en relation med våld är det lätt att bli åtminstone tillfälligt psykiskt och fysiskt påverkad och ofta också långsiktig. Det är ett adekvat svar på en sjuk miljö och kan kräva en hel del tid och arbete att läka från och avgörande för den processen är samhällets respons.

Vad kan verksamheter som möter våldsutsatta ta med sig?

Våld och eftervåld behöver förstås utifrån mer än de synliga skador det fysiska våldet ibland lämnar eller som något som alltid är över då kvinnan sätts i säkerhet. Vi som möter våldsutsatta måste förstå att de olika yttrycken för våld ofta inskränker hennes möjlighet att bestämma över sitt eget liv. Dessutom som något som på djupet påverkar den utsattas självkänsla och självbild, autonomi, känsla av värdighet, personlighet och funktionsförmåga. Detta får ofta svåra konsekvenser på kort såväl som lång sikt och avgörande för att förhindra och förebygga detta är ökad kunskap hos professionella samt effektiv riskhantering och samverkan.

Vidare läsning

- Kjellberg, J. (2023). *Fri från (efter)våldet?: Om partnervåldsutsatta kvinnors motstånd, uppbrott och stödbehov* (PhD dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis).
- Jämställdhetsmyndigheten (2022). Uppgifter om våld är inget undantag. Rapport 2022:1. .
- Jämställdhetsmyndigheten. (2022). Skyddade personuppgifter - oskyddade personer. Rapport 2022:10.
- Moser Hällen, Linn & Lagh, Rebecca (Programledare). (5 februari, 2024). Mattsson, Susanne: Eftervåld, del 2 (avsnitt 67). I *Våld i nära relationer*.
<https://open.spotify.com/episode/0Qluyzy2jl7UuyfY41b54w?si=g4FH-GLIQTa5Qnvm6hCz6g>

Hanna Palhamn Szabó

Jag arbetar som universitetsadjunkt på Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet och är utbildad jurist. I mitt yrke har jag arbetat för att förebygga, bekämpa och eliminera könsbaserat våld både i Sverige och internationellt. Jag har arbetat med både våldsutsatta och våldsutövare, vilket gett mig en djup och bred förståelse inom området.

Juridiskt våld – att använda lagen som våldshandling

Inledning

Fenomenet juridiskt våld innebär att en våldsutövare använder sig av sina juridiska rättigheter för att på olika sätt utöva våld.

Våldsutövaren kan till exempel initiera rättsprocesser mot den våldsutsatta för att kontrollera, skrämmas eller starta en vårdnadstvist i tingsrätt om barns vårdnad, boende och umgänge för att utöva kontroll över den våldsutsatta. Juridiskt våld kan dock förstås ur flera aspekter och detta kapitel ska belysa en aspekt som våldsutövare använder mot sin nuvarande eller tidigare partner.

För att förstå grunden i fenomenet behöver vi också förstå rättsväsendets funktion. Målet för rättsväsendet, det vill säga polis, åklagare, domstol och kriminalvård, är den enskildes rättssäkerhet och rättstrygghet. Det första innebär att rättsskipning ska vara enhetlig, förutsebar och av hög kvalitet. Det senare innebär att människor ska skyddas från att bli utsatta för brott. Om brottsliga angrepp på liv, hälsa, frihet, integritet och egendom ändå sker ska rättsväsendet genomföra åtgärder för att brottet ska klaras upp och skyldiga dömas.

Vad händer då om rättsväsendet som ska hjälpa den våldsutsatta att återfå sin säkerhet och trygghet istället används som ett verktyg av en våldsutövare så att denne kan utöva våld mot en våldsutsatt? Detta ska vi titta närmare på nu inom ramen för våld i nära relation.

Olika typer av juridiskt våld

Innan vi går in på de specifika exemplen behöver några begrepp förklaras och sättas i sitt sammanhang.

Målsägande är den juridiska beteckningen för en person som har blivit utsatt för ett brott eller som lidit skada av ett brott. *Tilltalad* är den som är misstänkt för att ha begått brott och är den person som åklagaren har väckt åtal mot.

Det finns ett generellt antagande att våld i nära relation upphör vid en separation, men forskning visar att våldet ofta fortsätter. Detta benämns eftervåld och är det våld som en tidigare partner utövar efter en separation. Eftervåld kan ta sig många olika uttryck och omfatta många olika slags handlingar. Det är ofta ett varaktigt, avsiktligt mönster av kontrollutövande och skrämstaktik riktad mot den tidigare partnern. Forskning om eftervåld har främst fokuserat på faders våld mot mödrar, även om våldet kan utövas även mot andra i nära relation.

Familjerätt: Vårdnad, boende och umgänge

När vårdnad-, boende- och umgängesfrågor tas upp i tingsrätten nämns sällan eftervåld. En våldsutövande förälder kan använda barnen för att möjliggöra fortsatt våldsutövning över den andra föräldern. Barn kan till exempel användas som verktyg i vårdnadstvister, och i rättsprocesser om gemensamma barns vårdnad, boende och umgänge. Detta fenomen har beskrivits som ”legal abuse” som i sin tur går att översätta till juridiskt våld. Juridiskt våld innebär i detta sammanhang att en våldsutövande förälder initierar rättsprocesser för gemensamma barn i tingsrätt för att fortsätta utöva psykiskt våld mot den våldsutsatta föräldern. Av forskning framgår att den våldsutövande föräldern tar vårdnadstvister till domstol för att hämnas på eller kontrollera den andre föräldern. Detta våld kan ta sig många uttryck. Det kan handla om kontroll och psykiskt våld, men även fysiskt våld i samband med överlämningar av barn.

Ett exempel är att den våldsutsatta tillskrivs ansvar att möjliggöra umgänge med en förälder som barnet är rädd för trots att barnet gör motstånd. Det har exempelvis gjorts orosanmälningar från förskola

och skola till följd av att barnen mår dåligt av umgänget. På detta sätt åläggs den våldsutsatta att å ena sidan skydda sina barn och å andra sidan kan den våldsutsatta dömas för umgängessabotage om hon inte medverkar till att våldsutövaren får ha umgänge. Om rättsväsendet inte har kunskap om den våldsutsattas situation kan deras bedömning vara en form av juridiskt våld, där rättsväsendet stödjer våldsutövaren i sitt våldsutövande, utan att ens veta om det på grund av kunskapsbrist. Det i sin tur kan leda till att den våldsutsatta upplever ytterligare ett trauma, så kallad sekundär viktimisering. Detta kan vara en följd av juridiskt våld och innebär att den våldsutsatta utsatts en andra gång av rättsväsendet genom osynliggörande av våldet och skuldbeläggande.

På detta sätt kan familjerätt användas av en våldsutövare för att fortsätta begå våld mot en våldsutsatt. Förutom sekundär viktimisering kan det också leda till att traumats fysiska och psykologiska effekter förstärks. Våldsutövaren kan då använda den utsattas ohälsa emot henne och hävda att detta är orsaken till att barnen inte vill träffa henne eller att hon på grund av detta är en olämplig förälder. Därtill är det värt att nämna att tilltron till rättsväsendet kan minska i samband med detta.

Straffrätt – bevisvärdering i mål om sexualbrott

Straffrätt avhandlar brott och deras påföljder. Det innebär att en person som begår ett brott till exempel våldtäkt kan dömas till fängelse. Sexuellt våld är en del av relationsvåldet där en av tre kvinnor anger att de någon gång i livet utsatts för fysiskt och/eller sexuellt våld av sin partner. Det kan vara svårt för den utsatta som lever i en relation med våldsutövaren att hävda att hon sagt nej, trots att den svenska sexualbrottslagstiftningen bygger på frivillighet. Sexualbrott är särskilt svåra att utreda eftersom det inte sällan råder bevisvårigheter. Det finns sällan vittnen till händelsen och ofta står ord mot ord.

Även om den våldsutsatta har separerat från våldsutövaren kan det vara svårt att bevisa att det inte förekommit frivillighet. Åklagaren har den fulla bevisbördan i brottmål och det ska vara ställt utom rimligt tvivel att personen har gjort sig skyldig till handlandet. Detta

tillsammans med att det finns fördomar och föreställningar om typiska sexualbrottsoffer i rättsväsendet gör att rättssäkerheten för dessa kvinnor är svag.

Trots detta finns möjligheter att få våldsutövaren fälld. Åklagarens bevisning kan bestå i huvudsak av målsägandens berättelse och värderingen av densamma är därför av central betydelse i målet. Högsta domstolen har dock uttalat att bevisbedömningen sker från fall till fall och en trovärdig utsaga från målsägande i förening med vad som övrigt framkommit i målet kan vara tillräckligt för en fällande dom. Även vittnen till en målsägandes beteende och reaktioner efter en händelse kan bestå av ett indirekt stöd för målsägandes berättelse.

Högsta domstolen har uttalat att vid bevisvärderingen av målsägandens berättelse läggs främst vikt på om berättelsen är ”klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i vissa enskildheter, samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar.” Det ställer höga krav på en målsägande samtidigt som det helt förbigår psykologiska faktorer. Reaktioner efter ett sexuellt övergrepp som till exempel akut stressreaktion, posttraumatisk stress (PTS) och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) kan emellertid försvåra möjligheten för målsäganden att minnas och redogöra för allt. Målsägande kan använda sig av olika strategier för att glömma det som inträffat, vilket kan påverka minnet och förmågan att återberätta vad som skett. Utöver detta kan känslor såsom skuld, skam och rädsla påverka vad målsägande vill samt kan berätta. Även detta förbigår psykologiska faktorer såsom chock, som kan leda till beteenden och reaktioner som kan verka irrationella för utomstående. Till exempel kan professionella inom rättsväsendet ifrågasätta varför en målsägande inte omedelbart ringt 112 efter en våldtäkt.

Genom att ställa dessa väldigt höga krav och helt förbigå psykologiska faktorer så skuldbeläggs sexualbrottsoffret om den inte kan uppnå satta krav. Istället för att ett sexualbrottsoffer återfår sin säkerhet och trygghet så finns risk att de fysiska och psykiska effekterna av traumat

ökar och att tilltron till rättsväsendet minskar. Detta blir då ytterligare en form av juridiskt våld som utövas av professionella till exempel domare inom rättsväsendet utan att det är deras avsikt.

Straffprocess – bemötande

I en straffprocess har någon blivit utsatt för ett brott och målet handlar om en viss person ska hållas ansvarig. Om professionella under en straffprocess inte har ett gott bemötande så kan det vara juridiskt våld till exempel om en polis eller åklagare under förhör skuld- och skambelägger en målsägande. Det kan handla om frågor som: *varför målsäganden inte lämnar sin partner, varför målsägande inte omedelbart gjorde en polisanmälan, och till och med varför målsägande inte bryr sig om sina barn.* Även om en förhørsledare har en objektivitetsplikt för att minimera risken för en felaktig dom, så ursäktar inte detta att ställa otillbörliga frågor.

Eftersom våldsutsatta är en heterogen grupp så går det inte att säga något generellt om deras behov i mötet med rättsväsendet. Däremot framkommer i de studier som gjorts att det bemötande som målsägande får under straffprocessen är av betydelse. Det handlar bland annat om rätten att få komma till tals i möten med professionella under en straffprocess som utredare hos Polismyndigheten, åklagare, målsägandebitråde, försvarare samt domare och nämndemän vid rättegången.

Målsägande kan bli påverkad på olika sätt av en straffprocess som inte leder till en fällande dom. Å ena sidan kan det upplevas som ytterligare ett trauma, sekundär viktimering, vilket kan vara en följd av juridiskt våld. Å andra sidan kan det leda till att stärka målsäganden, även om den tilltalade inte blir straffad. Brottsförebyggande rådet har konstaterat att målsägandes stödbehov både under och efter rättsprocessen inte alltid tillgodoses på ett tillfredställande sätt. Detta trots att det ligger i samhällets och rättsväsendets intresse att öka våldsutsattas förtroende för rättssäkerheten genom bland annat ett gott bemötande. Särskilt viktigt är ett respektfullt och empatiskt bemötande från polis och åklagare vid förhör och att informera målsägande om möjligheten att få ett målsägandebitråde, brottsofferstödjare eller skyddat boende. Att

göra en så snabb utredning som möjligt, att ge löpande återkoppling, att erbjuda skydd om den misstänkte är hotfull, att empatiskt förklara vad som krävs juridiskt för en fällande dom och att ge ett empatiskt bemötande under rättegången, är också mycket viktigt.

Kunskap om våldets normaliseringsprocess är viktig bland professionella för att de ska kunna ge ett bra bemötande till utsatta. Det kan ge förhållare en ökad förståelse för målsägandens agerande och polis och åklagare kan bli mindre dömande och frustrationen kan minska. Vid förhör kan kunskapen göra att förhållaren kan fånga upp ytterligare händelser eftersom målsägande kan ha flyttat gränsen för vad som anses vara våld.

Trots den kunskap som lyfts fram i studier så fortsätter målsägare berätta om tillfällen där de fått ett dåligt bemötande av professionella inom rättsväsendet. På detta sätt utsätts en målsägande för en form av juridiskt våld eftersom de utsätts för psykologiskt våld i och med ett skuld- och skambeläggande i samband med att förhållare ställer otillbörliga frågor. Det kan också leda till ett trauma, sekundär viktimering, vilket kan vara en följd av juridiskt våld och innebär att rättsväsendet osynliggör våldet och även där skuldbelägger den våldsutsatta. Därtill leder ett dåligt bemötande till en utsatthet för den våldsutsatta som vänder sig till rättsväsendet för att återfå sin säkerhet och trygghet, men istället möts av ytterligare våld i form av juridiskt våld av professionella. Ett dåligt bemötande av professionella inom rättsväsendet kan leda till att en målsägande inte längre vill delta i en utredning. Det kan också påverka om en målsägande vill göra en polisanmälan i framtiden.

Migrationsrätt – uppehållstillstånd med stöd av våldsregeln

Migrationsrätt är det rättsområde som handlar om rätten för en utländsk medborgare att befinna sig i Sverige. Den centrala lagen är utlänningslagen och där framgår bland annat förutsättningarna för att få uppehållstillstånd. Det finns dock vissa risker med utlänningslagen. Den kan exempelvis förhindra våldsutsatta från att anmäla sina våldsutövare för att inte riskera utvisning.

I lagen framgår bland annat att uppehållstillstånd får beviljas om ”förhållandet har upphört främst på grund av att i förhållandet utlänningen, eller utlänningens barn, utsatts för våld eller för annan allvarlig kränkning av sin frihet eller frid”.

Kravet i lagtexten på att förhållandet ska ha upphört främst på grund av våldet är ett exempel på hur en lagstiftning utövar våld mot en redan våldsutsatt person. En våldsutsatt person som väljer att lämna en våldsutövare på grund av våldet ska kunna göra detta oavsett om det även skulle finnas andra skäl till att förhållandet upphör. Det är således en form av juridiskt våld att uppställa detta krav i lagtexten. Det kan leda till att våldsutsatta inte får uppehållstillstånd för att de lämnar en våldsam relation inte bara på grund av våldet utan också av andra anledningar.

Enligt ett förslag från regeringen till riksdagen ska enstaka mindre allvarliga våldshandlingar inte kunna leda till uppehållstillstånd. Detta motiveras med att en obetingad rätt till uppehållstillstånd vid varje våldshandling eller kränkning skulle lätt kunna leda till missbruk för att kringgå invandringsbestämmelserna. Av förslaget framgår att vid bedömningen ska beaktas ”under vilka omständigheter övergreppet har ägt rum, hur allvarligt det har varit och om det rört sig om en enstaka episod eller om systematiska övergrepp.” Det är med andra ord relativt svårt att med stöd av våldsregeln få uppehållstillstånd. Det kan handla om att våldet inte anses tillräckligt allvarligt eller att sammanboendet i Sverige anses ha varat för kort tid.

Ovanstående leder till att våldsutsatta kan känna sig tvingade att stanna kvar i en våldsam relation. Istället för att anmäla våldsutövaren och få skydd tvingas våldsutsatta att välja mellan att utstå våldet eller att bli utvisade till ett land där det kan pågå en konflikt och/eller förtryck. Utlänningslagen kan också användas som ett vapen av en våldsutövare till exempel genom att utvisning används som ett hot, om den våldsutsatta inte gör som våldsutövaren begär. Det leder till att den våldsutsattas utsatta position förvärras istället för att den får stöd och skydd.

Detta är sammantaget ett exempel på hur en lagstiftning kan utöva våld mot en redan våldsutsatt person, men också möjliggöra en fortsatt våldsutövning mot en våldsutsatt av en våldsutövare. Det bygger på en förlegad och okunnig syn på mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Det leder i värsta fall till att våldsutsatta inte vågar ansöka om uppehållstillstånd med stöd av våldsregeln.

Samhällets roll i våldsutövande

Juridiskt våld kan som vi sett ovan utövas i flera former och av olika samhällsinstanter. Det kan begås av professionella inom rättsväsendet och av samhällsaktörer som polis och socialtjänst. Lagstiftning och samhällsaktörer kan utöva våld mot en redan våldsutsatt person, men också möjliggöra en fortsatt våldsutövning mot en våldsutsatt av en våldsutövare.

Målet för rättsväsendet är att säkerställa den våldsutsattas säkerhet och trygghet. Det ter sig självklart att det inte är rättsväsendets målsättning att begå våld utan att det snarare blir så om professionella saknar kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer samt arbetar utifrån en bristfällig lagstiftning. Det blir motstridigt för de professionella som arbetar med att skydda våldsutsatta när de samtidigt utövar juridiskt våld gentemot dem. Till exempel är barnets rätt till båda sina föräldrar något som professionella har en skyldighet att tillse. En förälder som kontinuerligt saboterar umgänget kan bli av med vårdnaden av barnet. Samtidigt måste professionella ha kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer för att kunna tillgodose en våldsutsatts behov av stöd och skydd samt ta detta i beaktande i samband med vårdnad-, boende- och umgängesfrågor. Om denna kunskap saknas eller brister på något sätt så kan det leda till att professionella utsätter den våldsutsatta för ett trauma, sekundär viktimering, och förstärker traumats fysiska och psykologiska effekter i samband med utövning av juridiskt våld.

Samhällets respons på våld har avgörande följder för våldsutsattas förtroende för lagstiftning och samhällsaktörer såsom till exempel rättsväsendet.

Sammanfattningsvis

Juridiskt våld kan som visats utövas av såväl våldsutövaren som olika samhällsinstanser. Några specifika delar som lyfts här är:

- Våldsutövaren som använder lagen för att utöva våld, till exempel vårdnadstvister.
- Domstolar som kräver bevisning i brott där det förekommer föreställningar om det ideala brottsoffret i rättsprocessen.
- Polis och åklagare som saknar kunskap om våldets normaliseringsprocess och i sitt bemötande skuld- och skambelägger våldsutsatta.
- Lagstiftning som riskerar att förvärra våldsutsattas situation och som kan förhindra våldsutsatta från att anmäla sina våldsutövare för att inte riskera utvisning.

Juridiskt våld är ett omfattande och komplext fenomen.

Professionella behöver en ökad kunskap om juridiskt våld för att kunna förebygga, bekämpa och i slutändan eliminera våldet. Förutom omfattande utbildningsinsatser utifrån vad vi vet idag om juridiskt våld, behövs mer forskning om fenomenet och dess konsekvenser.

Vidare läsning

Jämställdhetsmyndigheten. (2022). *Uppgifter om våld är inget undantag – Redovisning av kartläggning av uppgifter om våld eller andra övergrepp i mål om vårdnad, boende och umgänge*. Rapport 2022:1.

Brottsförebyggande rådet. (2019). *Våldtäkt från anmälan till dom – En studie av rättsväsendets arbete med våldtäktsärenden*. Rapport 2019:9.

Brottsförebyggande rådet. (2016). *Målsägandes medverkan i rättsprocessen*. Rapport 2016:8.

SOU 2012:45. *Kvinnor och barn i rättens gränsland*.

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2012/06/sou-201245/>.

Joakim Petersson

Jag är kriminolog och arbetar som universitetslektor i kriminologi vid Örebro universitet. Min forskning fokuserar på våld i nära relation, med ett särskilt fokus på partnervåld och utövare av sådant våld. Detta inkluderar forskning om riskbedömning och riskhantering och min forskning bedrivs tillämpat tillsammans med praktiken, däribland polis, socialtjänst och ideella verksamheter.

Behandling av partnervåldsutövare

Inledning

Detta kapitel syftar till att ge en översiktlig redogörelse för framväxten och innehållet i olika behandlingsmetoder för partnervåldsutövare och diskutera hur effektiv denna typ av behandling är vad gäller att förhindra upprepat partnervåld. Avslutningsvis kommer ett pågående forskningsprojekt som utvärderar hur väl behandling fungerar för de våldsutövare som själva söker sig till socialtjänst eller ideella verksamheter att kortfattat beskrivas.

Det har länge funnits en allmän pessimism och misstro till behandlingsprogramms förmåga att skapa en positiv förändring hos de personer som utövat våld mot sin partner. Dessa tvivel är inte helt tagna ur luften då flera utvärderingar visar på att sådan behandling inte verkar göra någon större skillnad. I vissa fall har studier även kommit fram till att behandling kan förvärra situationen genom att våldsutövaren använder mer våld mot sin partner jämfört med de som inte deltagit i behandling över huvud taget.

Detta kapitel kommer dock att argumentera för att diskussionen om behandlingens effektivitet för partnervåldsutövare generellt sett har varit för snäv. I tidigare forskning har det fokuserats för lite, eller inte alls, på varken innehållet i de behandlingsprogram som utvärderats eller tagits hänsyn till vilka våldsutövare som är mottagliga för sådana finsatser. Faktum är att det finns goda möjligheter att förhindra upprepat partnervåld genom olika behandlingsmetoder.

Behandlingens framväxt

Behandling av partnervåldsutövare är inget nytt fenomen. De första behandlingsprogrammen för denna målgrupp startades i slutet av 1970-talet i USA. Det behandlingsprogram som dock utan tvekan fått störst genomslag uppkom i början av 1980-talet i den amerikanska staden Duluth i Minnesota och har därför sedan dess kommit att kallas just för "Duluth-modellen".

Bakgrunden till Duluth-modellens uppkomst var den utveckling som – tack vare den feministiska rörelsen – pågick inom rättsväsendet i relation till att förbättra hanteringen av partnervåldet. Kortfattat innebar detta att polisen skulle bli bättre på att gripa misstänkta våldsutövare, åklagare skulle bli bättre på att väcka åtal och domstolar bli bättre på att utdöma påföljder för dessa brott. För att minska risken att våldsutövare skulle begå nya brott mot sin partner ansågs Duluth-modellen fylla en viktig funktion genom att domstolarna kunde döma våldsutövare till att genomgå sådan behandling. Än idag är behandling genom denna modell på många håll i både USA och Kanada obligatorisk för de som döms för våld i nära relation.

I Sverige startade i slutet av 1980-talet flera ideella verksamheter som främst vände sig till män i kris, till exempel till följd av en separation eller vårdnadstvist. Så småningom upptäcktes dock att många män sökte sig till dessa verksamheter på grund av våld i nära relation – både som våldsutövare och våldsutsatta. Därmed växte även olika behandlingsinsatser till denna målgrupp fram i Sverige. Det är dock viktigt att betona att de insatser som erbjuds våldsutövare av ideella verksamheter – med få undantag – inte är behandling i strikt psykologisk eller medicinsk mening, utan snarare olika former av samtalsstöd.

I början på 1990-talet började så småningom den svenska Kriminalvården att utveckla egna behandlingsprogram för män som utövat våld mot sin partner. Fram tills relativt nyligen utgjordes denna behandling av en svensk version av Duluth-modellen vid svenska anstalter och frivårdskontor.

Duluth-modellens grund

Likt majoriteten av de verksamheter som började erbjuda stöd och behandlingsprogram för män som utövat våld mot en partner utvecklades Duluth-modellen av ideella krafter. I Duluth-modellens fall utgjordes dessa krafter av feministiska aktivister som strävade efter att utveckla en modell som inte krävde någon form av terapeutisk kompetens hos den som skulle ansvara för att ge behandlingen.

Av naturliga skäl baserades därmed Duluth-modellen på det som brukar kallas för det feministiska perspektivet för våld i nära relation. Kortfattat utgår detta perspektiv från att våld i nära relation utövas av män mot kvinnor i syfte av att skapa sig makt och kontroll över sin partner. Enligt detta perspektiv möjliggörs sådant våld av patriarkala samhällsstrukturer och ojämlika maktförhållanden mellan män och kvinnor.

Sett ur det feministiska perspektivet förklaras våld i nära relation således genom att män har en överordnad position över kvinnor, inte bara inom familjen utan även i samhället i stort, och att våldet används som ett medel för att utöva och upprätthålla makt och kontroll över kvinnor. Därmed betraktas våldet som ett strukturellt problem medan individuella förklaringar, som till exempel psykisk ohälsa och missbruksproblem hos våldsutövarna, konsekvent avfärdas som ursäkter till våldet. Ytterst menar förespråkare för denna modell att män socialiseras under uppväxten till att bli dominanta, medan kvinnor i sin tur socialiseras till att vara undergiven mannen. I de fall kvinnor utövar våld i nära relation beskrivs detta enbart vara i självförsvar.

Det var alltså på ovanstående förklaringsmodell som Duluth-modellen ursprungligen baserades. Eftersom våldet ses som orsakat av samhälleliga faktorer, och därmed avfärdar individuella faktorer, betraktas inte Duluth-modellen som en egentlig behandlingsmodell. Det vill säga, våldsutövare anses inte ha några problem som går att behandla. Våldet de utövar mot sina partners betraktas som ett avsiktligt och medvetet val. Utifrån detta synsätt kan Duluth-modellen mer rätteligen beskrivas som en utbildningsinsats (så kallad *psykoedukation*). Detta innebär att Duluth-modellen fokuserar på att

förändra våldsutövares attityder och värderingar genom att utbilda dem om sin privilegierade ställning i samhället och sin negativa syn på kvinnor.

Kritik och utvärdering av Duluth-modellen

Den feministiska förklaringsmodellen, som Duluth-modellen baseras på, är det synsätt som tveklöst har haft störst genomslag i forskning, policys och praktiskt arbete i frågor som rör våld i nära relation. Detta innebär också i förlängningen att Duluth-modellen är den vanligaste typen av behandlingsmodell världen över.

Problemet med det feministiska synsättet, och därmed Duluth-modellen, är dock att det mestadels bygger på ideologi snarare än på vetenskaplig evidens. Detta har bland annat synliggjorts i den omfattande forskning som utvärderat Duluth-modellens (o)förmåga att förhindra upprepat våld.

Sammantaget visar forskningen på att de män som genomgått Duluth-baserad behandling är lika benägna att begå nya våldsbrott mot sin partner som de män som inte deltagit i behandling över huvud taget. Oroväckande nog finns det också studier som visar att Duluth-modellen till och med kan förvärra situationen, det vill säga att de män som deltagit i en sådan behandling är mer benägna att begå nya våldsbrott mot sin partner jämfört med de våldsutövare som inte deltagit i sådan behandling.

Efter mer än 50 års forskning på området är det klarlagt att både män och kvinnor utövar, och utsätts, för våld i nära relation i ungefär lika stor utsträckning. Faktum är att det vanligaste mönstret i våldsamma relationer är att båda parter är ömsesidigt våldsamma mot varandra.

Det är däremot centralt i sammanhanget att betona att mäns partnervåld orsakar mer skador – detta syns som allra tydligast i det dödliga partnervåldet som drabbar kvinnor oproportionerligt. Betydligt fler kvinnor än män dödas varje år till följd av våld i nära relation. Här visar dock forskningen i en västerländsk kontext, bland annat i Sverige, att detta till stor del beror på individuella snarare än strukturella faktorer.

Med utgångspunkt i ovan är det därför problematiskt att i Duluth-modellen synliggörs inte betydelsen av individuella faktorer. När det kommer till våldets – inklusive det icke-dödliga våldets – orsaker pekar forskningen på att psykisk ohälsa är en av de tyngsta riskfaktorerna. Detta inkluderar till exempel personlighetsstörningar, psykos, trauman, och hjärnskador. Dessa problem förstärks och förvärras också oftast av ett samtida beroende eller missbruk av alkohol och/eller droger. Det finns också forskning som visar att ju allvarigare psykisk ohälsa, desto högre är risken för allvarligt och dödligt partnervåld. Utifrån dessa resultat är det därmed direkt felaktigt att hävda att våldsutövare i nära relation inte har några problem som kräver behandling.

Sammanfattningsvis har en stor del av kritiken mot Duluth-modellen riktats mot att denna behandlingsmodell för våldsutövare i nära relation inte är evidensbaserad. Detta kan förklara varför behandling av våldsutövare i nära relation generellt inte har en brottsförebyggande effekt. Genom att ignorera individuella behov är utsikterna för en positiv förändring obefintliga. Detta illustreras också genom att avhoppet från behandlingar baserade på Duluth-modellen är högre jämfört med andra behandlingar baserade på andra modeller (till exempel KBT).

Vad är evidensbaserad behandling?

För att behandling ska vara effektiv krävs det att tre principer behöver beaktas hos individen: Risk, Behov och Mottaglighet. Dessa principer – kallade RBM-modellen – utgår från att effektiv behandling behöver skräddarsys och anpassas efter individen.

I korthet förespråkar riskprincipen vikten av att matcha nivån, eller intensiteten, av behandling med en individs bedömda nivå av risk för återfall i våld. I praktiken skulle det innebära att individer med hög risk för återfall bör ges högintensiv behandling, medan individer med lägre risk bör erbjudas lågintensiv behandling. Detta är viktigt då forskning har funnit att brister i sådan matchning, till exempel när klienter med låg risk får en hög nivå eller intensitet av behandling, har lett till en ökad återfallsrisk.

Behovsprincipen innebär att identifiera individens individuella behov för att sedan fokusera på dessa i behandlingen. Sådana behov – vilket utgörs av individens riskfaktorer för partnervåld – kan vara olika för olika individer. Exempel på detta kan vara psykisk ohälsa, missbruk eller tidiga trauman hos våldsutövaren.

Slutligen innebär mottaglighetsprincipen vikten av att anpassa behandlingen efter individens mottaglighet, vilket kan variera beroende på inlärningsstil, motivation, förmågor och styrkor. Här är det viktigt att skapa vad som brukar kallas en ”terapeutisk allians”. Detta syftar till att skapa en förtroendefull och tillitsfull relation mellan klient och behandlare för att behandlingens innehåll ska kunna levereras och mottas på bästa sätt.

Fördelar med RBM-modellen

Behandlingsprogram som baseras på RBM-modellen har, till skillnad från Duluth-modellen, visats vara effektiva i att förhindra fortsatt våld. Slutsatser från sådana utvärderingar betonar dock vikten av att behandling – för att den ska vara effektiv – behöver baseras på samtliga tre RBM-principer. Det räcker således inte med enbart en eller två principer.

Det finns också stöd för att behandling kan vara lämpligt för båda partners i ett förhållande där det förekommer våld. I de fall där båda utövar våld som inte är av allvarligare form har studier visat att parterapi minskat det upprepade våldet. Här är det dock centralt att en bedömning av lämpligheten för sådan terapi görs för varje enskilt par.

Sammantaget står RBM-modellen i stark kontrast till Duluth-modellen som inte bara menar på att alla våldsutövare har samma risker och behov, utan även ignorerar betydelsen av mottaglighet. RBM-modellen har också på senare år fått en starkare ställning i takt med att utvärderingar av Duluth-modellen visat på denna modells brister.

Behandling av partnervåldsutövare i Sverige

Behandling av partnervåldsutövare i Sverige kan förenklat sett delas in i ”tvingande” och icke-tvingande behandling. Tvingande

behandling sker inom Kriminal- och frivård medan icke-tvingande behandling sker i socialtjänstens eller ideella verksamheters regi.

För de våldsutövare som döms för brott i nära relation kan domstolen förena en anstalts- eller frivårdspåföljd med föreskrift om att genomgå behandling. Detta är tvingande i den mening att om klienten vägrar genomgå behandling så kan den villkorliga frigivningen skjutas upp. De behandlingsprogram som erbjuds utgörs av Predov (Preventing Domestic Violence) och Relationsvåldsprogrammet (RVP). Dessa behandlingsprogram baseras båda på RBM-modellen och där behandlingen således kan anpassas efter klientens individuella problematik. Predov började användas 2020 och ersatte därmed det tidigare Duluth-baserade behandlingsprogrammet IDAP (Integrated Domestic Abuse Program) som använts i svensk kriminalvård sedan början på 2000-talet.

För de partnervåldsutövare som inte dömts för sådana brott finns det möjligheter till att söka stöd och hjälp hos socialtjänsten eller ideella verksamheter. Dessa verksamheter bedriver, med få undantag, inte psykologisk behandling. Snarare erbjuds psykosocialt samtalsstöd till de klienter som söker sig till dessa verksamheter. Sedan 2021 är det även enligt lag socialtjänsternas ansvar att verka för att partnervåldsutövare får stöd och hjälp att upphöra med sitt beteende. Den vanligaste formen av behandling inom socialtjänst och ideella verksamheter baseras på den norska modellen kallad Alternativ Till Våld (ATV) som i grunden är KBT-baserad.

VåldSam – utvärdering av frivillig behandling

Majoriteten av den forskning som utvärderat behandlingsprogram för partnervåldsutövare har fokuserat på de som dömts för sådana brott till kriminalvårds- eller frivårdspåföljd. Vi vet dock jämförelsevis mindre om hur effektiv behandlingen och stödinsatser som erbjuds av socialtjänst och ideella verksamheter är. Syftet med VåldSam-projektet är därför att utvärdera detta.

Projektet bedrivs i samarbete med socialtjänsten i Örebro kommun samt fyra ideella verksamheter: två i Örebro och två i Stockholm. Klienter som söker sig till dessa verksamheter mellan 2023–2025

tillfrågas om att delta i projektet. Denna medverkan kan vara genom att ställa upp på intervjuer och/eller att besvara ett frågeformulär.

Intervjuerna syftar till att fånga klienternas upplevelser av behandlingen och varför de sökte hjälp, medan frågeformulären avser att studera beteenden och andra personliga egenskaper (till exempel empatisk förmåga, hantering av ilska och attityder till våld). Både intervjuer och frågeformulär genomförs vid två tillfällen; i början och mot slutet av behandlingen.

VåldSam-projektet kommer att ge oss en större inblick i hur stöd- och behandlingsinsatser som erbjuds till icke-dömda partnervåldsutövare fungerar. Samtidigt kommer det att hjälpa verksamheterna att få svar på frågor om hur behandlingen eventuellt kan förbättras för klienterna. Förhoppningen är att detta projekt ska bidra med ökad kunskap om effektiva behandlingsmetoder och synliggöra denna form av stöd och hjälp för partnervåldsutövare.

Sammanfattningsvis

Behandling av partnervåldsutövare har av goda skäl länge betraktats som en ineffektiv insats för att förhindra våld i nära relation. Detta ska dock inte förväxlas med att våldsutövare inte går att behandla. Snarare är det själva innehållet och utformningen av behandlingsprogrammen som är avgörande för om de har potential att verka brottsförebyggande.

På senare år har flera verksamheter – däribland kriminalvården – tagit till sig av evidensbaserade metoder på området. Detta har inneburit att ideologiskt och ineffektiva behandlingsprogram har ersatts med behandlingsprogram som i stället baseras på evidens, det vill säga på RBM-modellen.

Mer kunskap behövs dock vad gäller den typ av behandlings- och stödinsatser som ges till icke-dömda våldsutövare. Detta har varit ett relativt bortglömt forskningsfält där vi behöver utöka vår kunskap om behandlingsinsatsernas innehåll, hur de förhåller sig till evidens samt hur klienterna själva upplever dess effekt.

Vidare läsning

Kriminalvården. (u.å). Predov (Preventing domestic violence).

Kriminalvården. (u.å.). RVP – Relationsvårdsprogrammet.

<https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-vard/behandlingsprogram/rvp/>

Socialstyrelsen. (2020). *Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Strand, S. (2022). *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning (forte.se)*. Forte, Sverige.

Emma Källvik

Jag är doktorand i kriminologi vid Örebro universitet. Min forskning fokuserar på hedersrelaterat våld och förtryck, med ett särskilt fokus på riskbedömningar och riskhantering. Jag har tidigare arbetat inom civilsamhället med frågor om diskriminering och tjejjers utsatthet för våld.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Inledning

Internationell forskning om hedersrelaterat våld fokuserar ofta på barn- och tvångsäktenskap samt könsstympning. Det är dock viktigt att lyfta fram att hedersrelaterat våld har en stor spännvidd och kan inkludera allt från begränsningar av vardagsaktiviteter till misshandel, oskuldskontroller, utfrysning och dödshot och hedersmord.

Sveriges regering definierar hedersrelaterat våld som:

Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete, äktenskap och äktenskapsskillnad. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig brottslighet såsom till exempel hot om våld och våld, inklusive dödligt sådant.⁸

Flickor och kvinnor är mest utsatta, men även pojkar och män drabbas. De kan tvingas delta i kontroll och våldsamma handlingar, inte få välja sin partner, eller riskera att själva utsättas för våld om de gör motstånd mot hedersnormerna. Både män och kvinnor har förväntningar och krav på sexuell läggning och könsidentitet och att komma ut som homosexuell eller trans är i många fall en direkt

---

⁸ Regeringens definition i proposition 2019/20:131

omöjlighet oavsett kön och kan leda till mycket allvarliga konsekvenser.

Hedersrelaterat våld och våld i nära relationer

I flera aspekter är det stora likheter mellan hedersrelaterat våld och våld i nära relationer. Det är ofta en nära anhörig som utövar våldet och det kan ske genom samma uttryck av våld, till exempel misshandel och stark kontroll. Skillnaderna kan bli synliga i motiv och vilka som sanktionerar våldet, t.ex. att släkten involveras och att det finns en gemensam planering kring hur släktens rykte ska skyddas. En annan viktig skillnad är risken att de utsatta förs ut ur landet för att giftas bort eller kontrolleras, antingen genom att vilseledas till en resa eller genom tvång. Svenska myndigheter har begränsade möjligheter att ingripa om den utsatta personen är utomlands, även om de har svenskt medborgarskap och vill återvända till Sverige. Att förhindra att personer hamnar i den situationen är därför av stor vikt.

En kartläggning från Jämställdhetsmyndigheten visar att i många av de fall där barn förts utomlands på grund av hedersrelaterat våld och förtryck har socialtjänsten och skolan känt till barnens utsatthet. Det kan till exempel handla om att barnen inom ramen för tidigare utredningar inledningsvis lämnat uppgifter om våld som de senare har tagit tillbaka. Även i de fall där barnen inte utsatts för våld är det viktigt att framhäva att själva bortförandet och kvarhållandet i sig kan vara traumatiserande. Att barnen innan bortförandena haft kontakt med myndigheter och skola visar att det finns möjligheter att nå dessa i ett tidigare skede arbeta med förebyggande åtgärder.

HederSam

HederSam är en delstudie inom RiskSam som fokuserar på om modellen kan tillämpas även på ärenden där man misstänker hedersrelaterat våld och förtryck. Området uttrycks vara komplext och svårnavigerat för socialtjänst och polis och delstudien tar avstamp i det faktum att vi vet väldigt lite om hur bra socialtjänsten och polisen är på att identifiera, bedöma och hantera hedersrelaterat våld i

Sverige. Det saknas även kunskap om samverkan mellan myndigheter i dessa ärenden.

HederSam kommer ge större inblick i om en strukturerad samverkansmodell som utvecklats för våld i nära relationer och stalking också går att tillämpa på fall där det förekommer hedersrelaterat våld och förtryck. Som nämndes inledningsvis finns det flera likheter mellan dessa våldsformer, men motiven bakom, de kollektiva elementen och riskerna för andra negativa konsekvenser skiljer sig åt, samt att det uppfattas av socialtjänsten och polisen som ett komplext och svårnavigerat område. Med RiskSam-modellen finns goda möjligheter att hantera den komplexiteten genom att strukturerat konkretisera hur risken ska hanteras.

Vad kan vi göra för att skydda de utsatta?

Hedersrelaterat våld och förtryck är en problematik som måste hanteras parallellt på samhälls-, grupp-, och individnivå. Det finns många olika initiativ för att förebygga och hantera konsekvenserna av hedersrelaterat våld och förtryck, men få av dessa har utvärderats och är evidensbaserade. Det finns omfattande forskning som på olika sätt försöker beskriva och förklara hedersrelaterat våld och förtryck, men desto mindre kring insatser och skyddsåtgärder för de som är utsatta.

Forskning om behandling och hantering av de som utför hedersrelaterat våld är nästintill obefintlig. Den forskning som finns kring hedersrelaterat våld och förtryck och utvärderingar av insatser handlar främst om insatser mot barn- och tvångsäktenskap och könsstympning i utvecklingsländer i Sub-Sahara området. Den forskningen visar att olika ekonomiska incitament för att få flickor att fortsätta gå i skolan så länge som möjligt är det bästa sättet att skjuta upp åldern för att ingå äktenskap. Genom att skjuta upp åldern för äktenskap skjuts också åldern för barnafödande upp, vilket är av stor betydelse för dessa flickors hälsa genom att det förhindrar komplikationer i samband med graviditet och förlossning.

Även om insatserna kan vara svåra att överföra till Sverige på grund av skillnader i fattigdom, krig och sociala skyddsnät, är de värdefulla för svensk socialtjänst, polis och ideella organisationer. Texten lyfter

barn- och tvångsäktenskap som ett exempel på hedersrelaterat våld, men utvärderingar visar att sådana äktenskap ibland handlar mer om familjens praktiska och ekonomiska situation än om att bevara hedern. Denna kunskap är central för socialtjänstens arbete med individer och familjer från dessa kontexter.

Riskbedömning i hedersärenden

Ett sätt att bedöma risken i hedersärenden är att använda riskbedömningsinstrument. I t.ex. England är *DASH* (Domestic Abuse, Stalking and Honour-based Violence Model for Risk Identification) det som oftast används, men i Sverige används t.ex. *PATRIARK*⁹, Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld och Kontroll och våld i hederns namn. *PATRIARK* används främst av polisen och forskning tyder på att användandet lett till mer noggranna utredningar, men det är dock inte utvecklat för att bedöma risken för våld mot barn och unga eller för socialtjänsten specifikt. *Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld och Kontroll och våld i hederns namn* är lokalt utvecklade riskbedömningsinstrument och det tycks saknas utvärderingar av detta.

Socialstyrelsen lanserar i januari 2025 ett nytt bedömningsstöd, *HEVA*, riktat mot socialtjänstens utredningar av barn 12–17 år. I arbetet med att ta fram det nya bedömningsstödet har de ovan nämnda bedömningsstöden analyserats och legat till grund för att identifiera behovet att utveckla ett nytt bedömningsstöd.

Insatser på samhällsnivå

På samhällsnivå har det skett flera stora förändringar de senaste åren i Sverige, till exempel har det i brottsbalken tillkommit det som brukar

---

⁹ Kropp, P. R., Belfrage, H., & Hart, S. D. (2020). *Assessment of Risk for Honour Based Violence, PATRIARCH User manual*. 2nd ed.. Vancouver: Proactive Resolutions. Svensk översättning: *Bedömning av risk för hedersrelaterat våld (PATRIARK-V2). Användarmanual*. www.evidensbaseradkrim.se

kallas ”ett särskilt hedersbrott”. I brottsbalken framgår att den som begår vissa brottsliga gärningar och motivet varit att bevara eller återupprätta en persons, familjs, släkts eller liknande grupps heder, och om de handlingarna varit en del av en upprepad kränkning av en persons integritet med syfte att allvarligt skada personens självkänsla, kan man dömas för brottet *hedersförtryck*. Sedan tidigare har Sverige även specifika lagar mot könsstympning samt barn- och tvångsäktenskap. För att ge exempel på hur det kan se ut lagstiftningsnivå i andra länder kan det konstateras att i England är inte hedersrelaterat våld ett eget brott utan hanteras under den existerande lagstiftningen kring bl.a. misshandel, trakasserier, kidnappning, dödshot, mord och tvångsäktenskap. Det finns viss lagstiftning kring specifika skyddsinsatser för den här målgruppen, till exempel möjligheten att utfärda speciella skyddsordrar vid tvångsäktenskap – så kallade ”forced marriage protection orders”.

Insatser på grupp – och individnivå

När individer som utsatts för, eller riskerar utsättas för allvarligt hedersrelaterat våld och förtryck får hjälp och stöd från socialtjänsten behövs det i många fall olika former av placeringar utanför hemmet. För att skydda den utsatta innebär det ofta strikta säkerhetsregler och att det inte kan förekomma någon som helst kontakt med familjen. Det finns få studier om hur utsatta upplever och hanterar att befinna sig i den situationen och om de insatser som sätts in fungerar. Den forskning som ändå finns tyder på att skyddade boenden är bra säkerhetsarrangemang inledningsvis, men att det också förknippas med en fortsatt upplevelse av kontroll och isolering för de utsatta. Att befinna sig på skyddat boende är en påfrestande situation där den nya isoleringen och kontrollen av vardagen ersatt den som de flydde från.

Många av de som utsätts för hedersförtryck är unga tjejer som levt med kraftiga begränsningar av sin livssfär och som inte har haft möjlighet att bygga upp en självständighet eller självkänsla. Det innebär att när de befinner sig i olika insatser kan det bli en krock mellan vad som förväntas av dem i form av självständighet, både praktiskt och emotionellt. För många resulterar det i dåligt mående.

Sammanfattningsvis

Det pågår ett kontinuerligt arbete på olika nivåer i Sverige med att förbättra hanteringen och skyddet för de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Dels drar civilsamhället ett stort lass kring att tillhandahålla skydd, dels sker arbete med så väl lagstiftning som jämställdhetspolitiska mål på strukturell nivå. Det har även de senaste åren bedrivits arbeten av framför allt länsstyrelserna på flera håll i Sverige med att utreda och upprätta resurscentrum för hedersrelaterat våld och förtryck.

Inom flera olika forskningsfält betonas vikten av skolgång som skyddsfaktor. Inom ramen för HederSam framkommer det tydligt att skolan är en aktör som inkommer med information till socialtjänsten, antingen genom orosanmälningar eller att de tillsammans med den utsatta ungdomen kontaktar socialtjänsten. Skolan har ett kunskap- och demokratiuppdrag, men frågor om resurser i form av tillgängliga vuxna i skolan och en fungerande elevhälsa bör vara centrala i diskussionen om hur vi skyddar barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

När det gäller forskning finns det flera saker som behöver utvecklas. En utmaning är till exempel att det saknas forskning som styrker evidensen kring riskfaktorerna som används i riskbedömningsmodeller för hedersrelaterat våld och förtryck. Det behövs även forskning om hur väl skyddsinsatser fungerar på en generell nivå, men även fördjupat under olika förutsättningar som till exempel, kön och könsidentitet, sexuell läggning, funktionsnedsättningar och ålder. Hur många som återkommer till socialtjänsten och polisen och med upprepad utsatthet bör också undersökas närmare för att få mer kunskap om i vilka skeden det finns bäst förutsättningar att sätta in skyddande insatser.

Vidare läsning

Strand, S. (2022). *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning (forte.se)*. Forte, Sverige.

Jämställdhetsmyndigheten. (2023). *När barn tvingas ta ansvar för sitt eget skydd: Slutredovisning av uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse*. Rapport 2023:15.

Forskarna

Vi som arbetar i forskningsprogrammet RiskSam som ni kan kontakta under 2025 är en del av forskningsmiljön Centrum för Våldsstudier CVS vid Örebro universitet:

- Susanne Strand, professor i kriminologi
- Åsa Källström, professor i socialt arbete
- Anna-Karin Larsson, docent i socialt arbete
- Joakim Petersson, doktor i kriminologi
- Johan Stjernqvist, doktorand i kriminologi
- Emma Källvik, doktorand i kriminologi
- Martina Vikander, doktorand i socialt arbete
- Filippa Klint, doktorand i socialt arbete
- Mattias Persson, doktor i nationalekonomi
- Laura Ugglå, forskningsassistent
- Jacqueline Lindblom, forskningsassistent
- Carin Johansson, forskningsassistent
- Susanne Mattsson, doktor i medicinska vetenskaper, Uppsala universitet